

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Bc. Vratislav Simon

Meziplochy v Rorschachově metodě

Jejich význam a korespondence s projevy osobnosti u adolescentních studentů

Space Responses in the Rorschach

Their Meaning and Correspondence with Personality Manifestations in Adolescent Students

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Šípek, Csc., Ph.D.

Poděkování:

Děkuji profesoru Jiřímu Šípkovi za inspiraci a podnětné vedení při psaní práce, děkuji Aničce, rodičům a ostatním blízkým za podporu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20.7.2015

.....

Vratislav Simon

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje interpretacím meziploch v Rorschachově metodě, které jsou tradičně spojovány s osobnostní opozičností. Teoretická část se zabývá fenoménem opozičnosti na úrovni percepce a osobnosti a analyzuje spektrum diagnostických významů, které jsou meziplochám připisovány. Cílem empirické části je ověření validity meziploch na souboru adolescentních studentů. Výsledky nepotvrzují, že by výrazná tendence interpretovat meziplochy v ROR významně souvisela s projevy opozičnosti, které hodnotili učitelé studentů. Z diskuze vyplývá nutnost interpretovat výskyt meziploch v individuálním kontextu. U adolescentních studentů byl zjištěn vyšší výskyt interpretací meziploch než je běžné u dospělé populace. Nález může naznačovat vývojově specifickou potřebu nezávislosti, příznačnou pro adolescentní věk.

Klíčová slova:

Rorschachova metoda, percepce, osobnost, opozičnost, adolescence

Abstract

The thesis deals with space responses in the Rorschach which are usually given into relation with oppositionality. The theoretical part focuses on the oppositionality phenomenon at a level of perception and personality and analyzes a variety of probable diagnostic meanings of space responses. The aim of empirical part is to verify the validity of space responses on a group of adolescent students. Results suggest that strong tendency to give space responses is not significantly related to the manifestation of oppositionality which was assessed by students' teachers. Discussion implies the need to interpret space responses in a context of an individual. Significantly higher occurrence of space responses was found in adolescent students compared to adult norms. The finding can point to a specific developmental need of independence which is typical for adolescents.

Keywords:

Rorschach test, Perception, Personality, Oppositionality, Adolescence

OBSAH

ÚVOD	10
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1. OPOZIČNOST	13
1.1 Opozičnost v rámci percepce.....	13
1.1.1 Percepce objektů a interpretace tabulí v ROR	14
1.1.2 Percepční organizace.....	15
1.1.3 Faktory ovlivňující percepční organizaci	17
1.1.3.1 Objektivní faktory v percepční organizaci	17
1.1.3.2 Subjektivní faktory v percepční organizaci	19
1.1.4 Kognitivní styl jako propojení individuální percepce a osobnosti.....	22
1.2 Opozičnost v rámci osobnosti.....	24
1.2.1 Osobnost.....	24
1.2.2 Opozičnost jako osobnostní vlastnost	25
1.2.3 Opoziční projevy osobnosti.....	26
1.2.4 Vývojově specifické opoziční projevy	28
1.2.5 Teorie rovin osobnosti a možnosti jejich poznávání	30
2. RORSCHACHOVA METODA.....	33
2.1 Základní charakteristiky metody	33
2.2 Interpretační systémy ROR	34
2.3 Využití a rozšíření metody	35
3. OPOZIČNOST V RORSCHACHOVĚ METODĚ.....	36
3.1 Meziplochy	36
3.1.1 Obecná charakteristika a signování meziploch	36
3.1.2 Význam meziploch.....	38
3.1.2.1 Meziplochy v díle H. Rorschacha.....	38

3.1.2.2	Meziplochy v díle E. Bohma	39
3.1.2.3	Meziplochy v CS	40
3.1.2.4	Meziplochy v systému R-PAS.....	41
3.1.3	Validita meziploch	41
3.1.3.1	Opozičnost v rámci psychiatrické diagnózy	42
3.1.3.2	Opozičnost jako obecná tendence osobnosti	43
3.1.3.3	Opozičnost jako úzce vymezené interpersonální chování	44
SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI		46
II. EMPIRICKÁ ČÁST		47
4.	Předmět výzkumu.....	47
5.	Cíl výzkumu a výzkumná strategie	47
6.	Výzkumné hypotézy.....	47
7.	Metodika.....	48
7.1	Výzkumný soubor.....	48
7.2	Operacionalizace opozičnosti a tvorba validizačního kritéria	49
7.3	Operacionalizace hypotéz.....	50
7.4	Metody sběru dat	50
7.5	Průběh výzkumu	51
7.6	Administrace, signování a vyhodnocení ROR	52
8.	Výsledky.....	52
8.1	Reliabilita ratingu opozičnosti.....	52
8.2	Validita interpretací meziploch	54
8.2.1	Kvantitativní analýzy	54
8.2.2	Zkušenost ze zpětných vazeb a spolupráce se studenty	57
8.3	Porovnání výskytu S interpretací s normativními údaji	58
9.	Diskuze.....	59
ZÁVĚR.....		65

POUŽITÁ LITERATURA.....	66
Seznam obrázků a tabulek.....	71
Přílohy	72

Seznam použitých zkratk:

ROR - Rorschachova metoda

S - interpretace meziploch v ROR (z anglického Space)

CS - název interpretačního systému ROR, Komprehensivní systém Johna Exnera

R-PAS - název interpretačního systému ROR, akronym z anglického Rorschach Performance Assessment System (autoři: Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg)

ÚVOD

Jistě ze svého okolí znáte člověka, který je tvrdohlavý a takřkajíc „vidí a dělá věci po svém“. Setkání s takovým člověkem nemusí být příjemné, zejména máte-li s ním spolupracovat či dosáhnout kompromisu. Vy se můžete snažit sebevíc, on však zatvrzele prosazuje svou vizi, Vaše návrhy neguje a staví se do opozice. Existuje množství příkladů z každodenního života - ať už se nám jako první vybaví interakce pracovních kolegů, rodiče s dítětem nebo učitele se studentem, v jádru můžeme vždy odhalit určitou formu opozičnosti.

Opozičnost je fenoménem, s nímž má většina z nás zkušenost. Dokážeme si představit, co znamená a jak se projevuje, umíme poznat, když je u někoho zvlášť výrazná. V čem však opozičnost spočívá, čím vším může být a jak se dá zachytit?

Pro zodpovězení zmíněných otázek lze využít Rorschachovu metodu¹. Ta, jak známo, umožňuje modelovat individuální fungování lidské psychiky. Vychází při tom z percepčně-projektivní „metafory“ toho, jak určitá osoba interpretuje inkoustové skvrny. Prostřednictvím ROR se setkáváme se světem daného člověka (Šípek, 2015), data z ROR vypovídají o tom, jak jedinec rozumí okolnímu světu a jak se k němu vztahuje (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

Když někdo například Rorschachovy tabule pojímá jako celky a v interpretacích inkorporuje všechny části skvrn, často o něm můžeme říci, že dokáže uvažovat v širších souvislostech, že má „globální myšlení“. O někom, kdo se naopak zaměřuje na nepatrné detaily skvrn, zase můžeme hypoteticky uvažovat o sklonu k perfekcionismu či „hnidopišství“.

Testovaná osoba však také může místo skvrn interpretovat bílá místa, která se nacházejí mezi nimi. Takové odpovědi se označují jako interpretace zahrnující meziplochu.² Interpretace meziplochy jsou v ROR tradičně spojovány se sklonem k opozici (Rorschach, 1972; Bohm, 1972; Exner, 2003, Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl porozumět jevu opozičnosti v souvislostech systému ROR, tedy zejména prostřednictvím zmíněným meziploch.

¹ Dále v textu používáme pro označení Rorschachovy metody ustálenou zkratku ROR.

² Odpovědi zahrnující tzv. meziplochy jsou takové interpretace, v nichž proband kromě/místo skvrn zakomponuje i bílý prostor, který se nachází mezi skvrnami. Rorschach (1972) signuje tyto odpovědi jako DZw, z německého Zwischen (česky – mezi). Exnerův systém (Exner, 2003, Polák & Obuch, 2011) jako S, z anglického Space (plocha, mezer). V českém kontextu se setkáme s označením „odpovědi bílého prostoru“ (Polák & Obuch, 2011; Lečbých, 2013). V této práci ve shodě s Šípkem (2000) používáme termínu „meziplochy“, který se více blíží původnímu významu odpovědi. V textu práce rovněž používáme zkrácené označení S.

Uvědomujeme si při tom, že opozičnost je komplexním fenoménem, který má v rámci individuální psychiky řadu podob a zdrojů. Interpretace mezíplochy v ROR je naproti tomu poměrně jednoduchým jevem – proband v interpretaci bílou plochu buď zmíní, nebo nezmíní. Nelze proto očekávat, že mezíplochy budou jednoznačným ukazatelem opoziční tendence, protože ve své podstatě zahrnují jen malou část množiny jevů, které bychom mohli nazvat opozičností. I přesto jsme přesvědčeni o tom, že interpretace mezíploch mohou být pro bližší porozumění opozičnosti užitečné – mimo jiné z důvodu propojení percepční a osobnostní stránky fenoménu opozičnosti.

Teoreticko-přehledová část práce se zabývá opozičností v kontextu percepce a projevů osobnosti. Zamýšlíme se v ní nad tím, co opozičnost může být, a zároveň hledáme teoretické zdůvodnění diagnostického významu interpretací mezíploch. V teoretické části práce se věnujeme rovněž vývojovému aspektu opozičnosti a seznamuje s jejím chápáním v ROR.

Empirická část práce se soustřeďuje na ověření poznatků na souboru adolescentních studentů. Cílem empirické části práce je zejména přispět k ověření validity interpretací zahrnujících mezíplochy. Naše výzkumná otázka zní: existuje spojitost mezi výskytem odpovědí zahrnujících mezíplochy v ROR a opozičními projevy adolescentních studentů? Ptáme se, zda interpretace mezíploch samy o sobě skutečně měří jistý druh opoziční tendence.

Domníváme se také, že adolescenti jsou pro sledované téma velmi relevantní populací. Adolescentní věk je považován za období zrání osobnosti, při němž dochází k formování vlastní identity (Erikson, 1996). Tento vývojový proces je často doprovázen různými formami opozice a vymezení se. Rorschachovský pohled tak může přispět k lepšímu porozumění formující se osobnosti dospívajících.

V úvodu práce bývá zvykem pojmenovat důvody, které autora vedly ke zvolenému tématu. Můj zájem o ROR a další projektivní techniky začal sebezkušeností – v rámci AC³, kterého jsem se před lety zúčastnil, mi byl zadán Zulligerův tabulový test.⁴ Setkání s metodou pro mě bylo příjemným zážitkem a zpětná vazba z testu zase překvapením, kolik jsem toho na sebe v několika odpovědích prozradil. Možnost zjistit z interpretací inkoustových skvrn charakteristiky osobnosti mě od té doby fascinuje.

Když jsem posléze v rámci AC Zulligerův test sám zadával, výrazným ukazatelem, na nějž mě zkušenější kolegové upozornili, byly právě interpretace mezíploch. Jejich citlivost

³ Assessment Centrum – metoda pro výběr zaměstnanců.

⁴ Screeningová metoda podobná ROR.

k rozpoznání tvrdohlavého či jinak „problematického“ účastníka AC se mi mnohokrát potvrdila. Zkušenosti z praxe jsem si chtěl systematicky prověřit – v diplomové práci se mi pro tento účel naskytla příležitost.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. OPOZIČNOST

Slovem opozice běžně označujeme nějaký druh vymezování se či odporování. Oponovat (z lat. *oppōnere*) znamená stavět se proti (Rejzek, 2001).

Když se řekne „opozice“, ptáme se hned: proti čemu? Abychom mohli pozorovat projevy opozice, je tudíž nutná existence více alternativních stanovisek či pohledů.

O opozici nejčastěji mluvíme v souvislosti s politikou. „Opozicí“ je ta politická strana, která kontroluje a kritizuje aktuálně vládnoucí stranu a zároveň nabízí alternativní stanoviska.

Projevy opozice, obecně chápané jako vymezování se vůči něčemu jinému, můžeme pozorovat i v různých oblastech naší psychiky. V rámci psychiky jedince je opozičnost složitým, mnohvrstevnatým jevem, který může mít řadu podob - ať už se projevuje na úrovni niterného prožívání člověka, nebo ve vnějších projevech ve vztahu k okolí.

V následující kapitole se soustředíme na opozičnost v rámci percepce a osobnosti jedince, tedy oblastí, které jsou v interpretacích meziplach propojeny.

Jelikož se budeme zabývat opozičností ve vztahu k ROR, rádi bychom upozornili čtenáře, že text předpokládá obeznámenost s rorschachovskou problematikou. Základní informace o ROR je možné nalézt ve 2. kapitole této práce. Zájemce o podrobnější seznámení s ROR odkazujeme na českou a zahraniční literaturu (viz Polák & Obuch, 2011; Lečbych, 2013; Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011 aj.).

1.1 Opozičnost v rámci percepce

O možné přítomnosti opozičnosti v percepci vypovídá náš jazyk. Když o někom prohlásíme, že je „opozičník“, že je „tvrdohlavý“, má „svou hlavu“ apod., často také doplníme, že danou věc/problém „vidí po svém“. Ve slovních spojeních, která používáme v souvislosti s popisem behaviorální opozičnosti, tak zdůrazňujeme aspekt odlišného „vidění“, percepce věcí.

Můžeme však na úrovni kognitivního procesu percepce skutečně nalézt prostor pro projevy opozičnosti?

1.1.1 Percepce objektů a interpretace tabulí v ROR⁵

Percepce bývá definována jako množina procesů, jejichž prostřednictvím dochází k organizaci a interpretaci našich počitků (viz např. Sternberg, 2002; Plháková 2008). Hlavní funkcí percepce je odhalovat ve změti sensorických informací smysluplné celky, rozpoznávat v nich objekty.

V kognitivní psychologii jsou zastoupeny dva teoretické přístupy vysvětlující proces percepce: **teorie „vzestupné“ a „sestupné“** (Sternberg, 2002).

Podle vzestupných teorií⁶ postupuje vnímání „odspodu“, tedy od fyzikální povahy objektů (např. tvaru či uspořádání v prostoru), k vyšším kognitivním procesům jako jsou organizační principy či pojmy. Vzestupné teorie přisuzují v procesu percepce větší význam objektivním faktorům (tj. fyzikálním vlastnostem objektů).

Teorie sestupné⁷ naopak začínají „shora“. Soustřeďují se na subjekt vnímání a zdůrazňují přítomnost vyšších kognitivních procesů, jako je vliv zkušenosti či očekávání, už v počátečních fázích percepce. Je tedy zřejmé, že sestupné teorie zdůrazňují význam subjektivních faktorů (tj. vlastností subjektu vnímání).

Lečbych (2013, s. 27) poukazuje na to, že sestupné teorie „*předpokládají automatickou tendenci naší psychiky k hypotetizování o světě a cyklické tvorbě hypotéz, které jsou ve vnějším světě ověřovány*“ a dodává, že „*tvorba těchto hypotéz je inteligentní proces, v němž hraje roli i řada osobnostních a emočních faktorů.*“

Podle Sternberga (2002) nejsou uvedené dva přístupy protikladné, ale spíše popisují odlišné stránky téhož jevu. Peterson & Kimchi (2014) poukazují na to, že při percepci dochází k interakci vzestupných a sestupných procesů.

Interpretace rorschachovských tabulí vychází z kognitivního procesu percepce. Jde však o složitější proces než je percepce běžných objektů.⁸ V procesu interpretace je možné nalézt řadu paralel k percepci – např. i na ni můžeme nahlížet jako na interakci objektivních a subjektivních vlivů (viz např. Exner, 2003, s. 161-185).⁹ V porovnání s každodenní percepcí

⁵ Protože nás zajímá „opozičnost v percepci“ s ohledem na interpretace meziploch v ROR, chceme v prvé řadě poukázat na jisté podobnosti mezi percepcí objektů a interpretací tabulí v ROR.

⁶ Tzv. teorie odspodu vzhůru, bottom-up theories.

⁷ Tzv. teorie shora dolů, top-down theories.

⁸ Exner (2003) připomíná, že při vzniku interpretace probíhají komplikované procesy zpracování vizuálního podnětu, které jsou doprovázeny rozhodováním se mezi více možnostmi interpretace a navíc dávají i prostor pro individuální projekci.

⁹ Mezi objektivní vlivy patří zejména fyzikální charakteristiky tabulí jako tvar, barva atd. Mezi subjektivní vlivy se řadí individuální osobnostní charakteristiky a aktuální prožívání probanda.

je interpretace jen více zatížena subjektivními faktory – na tomto faktu je ostatně ROR založena.

Domníváme se, že i přes větší komplexnost procesu interpretace tabulí, sestupné teorie do značné míry vystihují, jak proces interpretace probíhá. Lze ho v podstatě považovat za „inteligentní percepci“, v níž se promítají osobnostní a emoční faktory.

1.1.2 Percepční organizace

Na obecné rovině můžeme proces percepce rozdělit na dvě fáze: první je percepční organizace, jejímž výsledkem je rozlišení objektu od pozadí, druhou pak rozpoznání objektu, které je spojeno s přiřazením významu a pojmenováním percipovaného (Plháková, 2008).

V následujícím textu se budeme zabývat percepční organizací. V procesu percepční organizace se totiž můžeme podle našeho názoru setkat s projevy určité opozičnosti. Seznámení se s principy percepční organizace nám také pomůže lépe pochopit podstatu interpretací meziplach v ROR.

Když vnímáme okolní svět, některé objekty v něm vystupují do popředí, zatímco jiné ustupují a mizí v pozadí. Při percepční organizaci tak dochází k vyčleňování figury z pozadí. **Figura** je to, co je aktuálně v centru naší pozornosti a je konkrétním předmětem našeho vnímání. **Pozadí** je naopak to, co je „upozaděno“, co je „za“ percipovaným předmětem. Pozadí je tím, co je pro nás druhořadé a tvoří pouze kontext našeho vnímání.

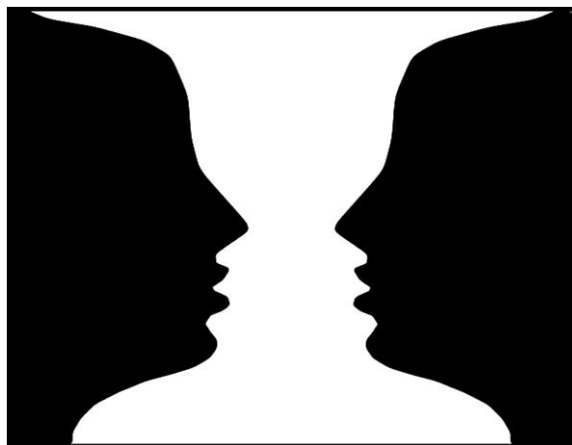
V obecné psychologii byla percepční organizace tradičně chápána jako raná fáze procesu vnímání, která pouze poskytuje vstupní materiál pro pozdější, komplexnější procesy. Toto stanovisko je dnes již překonané. I percepční organizace je na základě poznatků současné kognitivní psychologie popisována jako souběh mnoha různých faktorů, jako interakce vzestupných a sestupných procesů (Peterson & Kimchi, 2014).

Percepční organizaci můžeme považovat za jakousi formu selekce, neboť jejím výsledkem je vnímání pouze jedné z více možných a vhodných interpretací percepčního pole (Peterson & Kimchi, 2014). Vyčlenění figury z pozadí tedy není procesem, který vždy vede pouze k jednomu řešení, jak by se mohlo zdát. Vnímajícímu se často nabízí více protichůdných variant. Uvedenou skutečnost nejlépe ilustrují tzv. **reverzibilní figury**, které jsou uspořádány tak, aby se pozadí mohlo stát figurou a naopak.

Například ve známém Rubinově poháru (Obr. 1) můžeme jako figuru vnímat buď bílý pohár na černém pozadí, nebo dvě černé tváře na bílém pozadí. V jeden moment lze vnímat vždy jen jedno, nebo druhé. Mezi variantami sice můžeme „přepínat“, nikdy však nemůžeme

jako figuru percipovat obojí najednou. Dá se říci, že obě figury se navzájem vylučují a stojí vůči sobě v opozici.

Obrázek 1. Rubinův pohár (volně dle Rubin, 1915).

I v ROR dochází v rámci procesu interpretace tabulí k percepční organizaci. Interpretace bílých mezíplach v ROR jsou ve své podstatě většinou založeny na záměně figury za pozadí. Pozadí se v nich stává figurou podobně jako u reverzibilních figur.

Nejlépe to můžeme vysledovat na VII. tabuli (Obr. 2). Skvrny na této tabuli lidé obvykle interpretují jako lidské obličejce. Místo skvrn ale také mohou interpretovat mezíplach, např. jako mísu, pohár, šálek či vázu.

Možnost záměny figury za pozadí, kterou pozorujeme u reverzibilních figur, lze podle nás chápat jako prostor pro projevy opozičnosti v procesu percepce. Jde samozřejmě o opozičnost v přeneseném slova smyslu. V tomto případě termín poukazuje na existenci alternativních, vzájemně se vylučujících „pohledů“ - způsobů organizace percepčního pole.

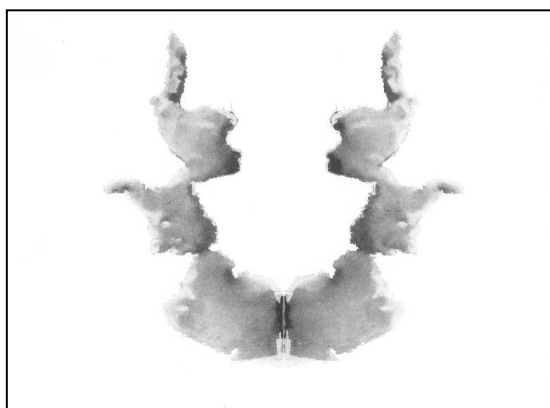
Teprve interpretace mezíplach v ROR můžeme chápat jako projev opozičnosti v percepce. Jde totiž o záměnu pozadí za figuru v situaci, kdy je apriory dáno, že figurou by měly být skvrny a pozadím naopak bílá místa.¹⁰ Tím se ROR podstatně liší od známých reverzibilních figur, u nichž mají obě varianty figury a pozadí stejnou váhu.

¹⁰ To, že figurou by měly být v první řadě skvrny, je naznačeno v instrukci testu (Exner, 2003; Krejčířová, 2008; Meyer, Viglione, Mihura, Erard & Erdberg, 2011). Proband se má podívat na tabuli a říci, „co to může být“, přičemž „tím“ se implicitně myslí inkoustové skvrny. I představení testu, které předchází testovací fázi, navrhuje probanda k tomu, aby se soustředil na skvrny. Examinátor by měl říci: „Jeden z testů, který budeme dělat, je Rorschachův test inkoustových skvrn. Slyšel jste o něm někdy, nebo jste jej už někdy dělal?“ (Exner, 2009, s. 14)

Interpretací mezíproch proband na úrovni percepce „oponuje“ primární organizaci podnětu, která je nasnadě. Aktivně mění úhel pohledu a „vytahuje“ figuru z pozadí. Uspořádává si vizuální podněty podle svého a jde takřikajíc „za“ běžné vidění věcí.

Opozičnost v percepci tedy u interpretací mezíproch můžeme chápat jako vymezování se vůči primární percepční organizaci. Lze v ní spatřovat projev určité flexibility a nezávislosti při strukturaci percepčního pole.

Obrázek 2. Tabule ROR číslo VII.

V souvislosti s tématem práce je pro nás relevantní otázkou, čím je proces vyčleňování figury ovlivněn. Zajímá nás také, zda v něm mohou být individuální rozdíly, jež by pomohly vysvětlit zvýšený výskyt interpretací mezíproch u některých lidí.

1.1.3 Faktory ovlivňující percepční organizaci

Jak jsme již zmínili výše, na percepční organizaci se podílejí vzestupné i sestupné procesy. Jde tedy o interakci objektivních a subjektivních faktorů (Peterson & Kimchi, 2014).

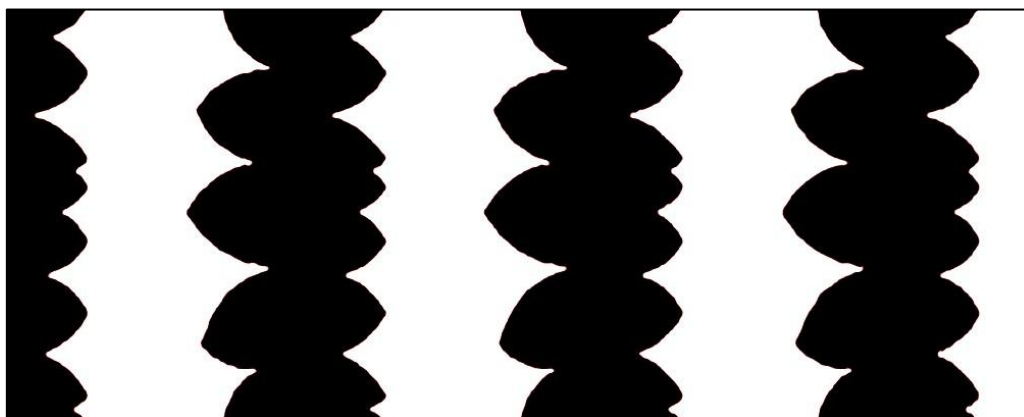
1.1.3.1 Objektivní faktory v percepční organizaci

Objektivní faktory (tzv. „image-based“) se vztahují k charakteristikám vnímaného předmětu. Řadu z nich popsali v první polovině 20. století gestaltisté v podobě percepčních zákonů. Tyto zákony ovlivňují vyčlenění figury z pozadí bez ohledu na minulou zkušenost či individuální pamětní obsahy jedince.

Gestaltisté si v první řadě všimli toho, že vyčleňování objektu ovlivňuje zakřivení hranic mezi figurou a pozadím. Platí, že jako objekt je spíše vnímána ta strana hranice, která

je konvexní, neboli vyklenutá směrem ven. Jako pozadí je naopak spíše vnímána konkávní, směrem dovnitř vyklenutá hranice (Peterson & Kimchi, 2014). Uvedený princip ilustruje Obr. 3. Černé regiony jsou konvexní, proto je vnímáme jako figuru. Bílé, konkávní regiony naopak percipujeme jako pozadí.

Obrázek 3. Percepční organizace konvexních a konkávních regionů.

Mezi známé gestaltistické zákony dále patří principy blízkosti, podobnosti, kontinuity, uzavírání a symetrie (viz Sternberg, 2002, s. 149). Uvedené principy poukazují na tendenci naší psychiky vnímat jako objekty ty předměty, které:

- jsou si v prostoru blízké
- jsou si vzájemně podobné
- jsou v souvislé linii
- jsou ohraničeny tak, že implikují uzavřený tvar
- jsou uspořádány symetricky kolem středové osy.

Objektivní vysvětlení, proč je u Rubinova poháru (Obr. 1) možné vnímat dvě různé figury, představují zmíněné principy konvexity a symetrie – hranice obou figur jsou rovnocenně konvexní a jsou uspořádány symetricky podle středové osy.

V ROR rovněž působí objektivní faktory, které ovlivňují interpretaci tabulí. Exner (2003, s. 167) mluví o tzv. „critical distal bits“, neboli „rozhodujících prvcích“ (Lečbych, 2013, s. 26). Označuje tak výrazné fyzikální parametry v rámci každé tabule, které slouží jako klíčová vodítka pro jejich interpretaci. To znamená, že některé části skvrn, jejich barva, tvar a další charakteristiky více „vtahují“ do reálného světa objektů a probandům něco připomínají.

Tato vodítka umožňují vznik populárních interpretací, které jsou v normativní populaci časté.¹¹

O rozhodujících prvcích můžeme uvažovat i u interpretací mezíplach. VII. tabule v ROR (Obr. 2) připomíná nádobu kvůli prototypickému tvaru – širší horní části a zúžení uprostřed, kde by se „pohár“ dal držet. Na základě výše uvedených principů percepční organizace můžeme navíc podat i objektivní vysvětlení, proč dochází k záměně pozadí za figuru – podobně jako u Rubinova poháru zde sehrávají svou roli principy konvexity a symetrie. Hranice „poháru“ jsou převážně konvexní, figura je zároveň symetrická.

Ačkoli interpretaci mezíplachy na VII. tabuli (Obr. 2) můžeme teoreticky zdůvodnit pomocí objektivních faktorů, je třeba si uvědomit, že byť je adekvátní z hlediska tvarové kvality¹², rozhodně není v normativní populaci běžná (viz Exner, 2003). Většina lidí se i u této tabule soustřeďuje na skvrny, které v percepčním poli primárně vystupují a „říkají si“ o interpretaci. Ve vzniku interpretací mezíplach tedy zřejmě sehrávají významnější roli subjektivní faktory.

1.1.3.2 Subjektivní faktory v percepční organizaci

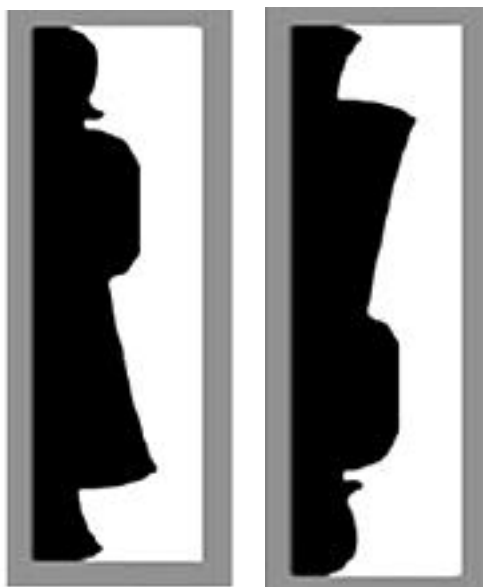
Subjektivní faktory (tzv. „perceiver-based“) percepční organizace jsou spojeny s osobou vnímajícího. Řadí se mezi ně vliv minulé zkušenosti (učení), pozornosti (Peterson & Kimchi, 2014), percepčního očekávání a kognitivního stylu (Plháková, 2008).

Vliv předešlé zkušenosti na vyčlenění figury demonstrovali Gibson & Peterson (1994). V sérii experimentů ukázali, že probandi jako objekt spíše percipují známou konfiguraci v její typické orientaci, než konfiguraci neznámou či atypicky orientovanou (Obr. 4). Výzkumníci použili řadu známých (např. postava ženy, mořský koník či hrneček) i neznámých podnětů a zjistili, že pouhá jedna zkušenost s novým tvarem ovlivnila při dalším setkání s ním vnímání figury. Podle uvedených výsledků vnímání figury ovlivňuje jak dlouhodobá, tak bezprostřední zkušenost. Svou roli v percepční organizaci tedy mohou sehrávat kognitivní procesy dlouhodobé a krátkodobé paměti a rovněž priming.

¹¹ V Exnerově Komprehensivním systému (CS) (Exner, 2003) se označují jako P (popular). Vypovídají o dobrém kontaktu s realitou a adaptaci ve světě běžně sdílených významů (Šípek, 2000). Mohou naznačovat jistou konvenčnost daného jedince. Například u V. tabule je populární interpretací motýl či netopýr.

¹² Tvarová kvalita je jednou z důležitých kategorií, které se v ROR hodnotí. Vypovídá o realistickém vnímání. CS (Exner, 2003) rozlišuje čtyři úrovně tvarové kvality, jimiž se dá odlišit, zda jsou probandovy interpretace tvarově přiměřené (v porovnání s normou), či zda je přisouzení tvaru spíše svévolné a neodpovídá parametrům skvrny.

Obrázek 4. Typická a atypická orientace známe konfigurace (volně podle Gibson & Peterson, 1994).

Vliv pozornosti je nám dobře známý z vlastní zkušenosti. Vnímáme různé objekty podle toho, na co zrovna soustředíme svou pozornost. Figurou při tom může být předmět prostorově bližší, nebo vzdálenější. Efekt záměrné i bezděčné pozornosti na vnímání figury je prokázán rovněž experimentálně (Peterson & Kimchi, 2014).

Percepční očekávání, s nímž vstupujeme do většiny situací v našem životě, může způsobovat, že podněty vnímáme zkresleně, nebo je dokonce přehlízíme. Zmíněný jev dobře ilustruje příklad vztahující se k četbě textu. Máme-li přepsat text, který je na Obr. 5, většina z nás přehlédne, že anglický určitý člen (*the*) se v něm vyskytuje dvakrát. Zapišeme pouze PARIS IN THE SPRING (Paříž na jaře). Význam textu utváří naše percepční očekávání a určuje percepční organizaci. Jako figuru vnímáme pouze důležité sdělení, nadbytečné (*the*) ustupuje do pozadí.

Obrázek 5. Vliv očekávání při percepční organizaci (S. J. Lachman, podle Plháková, 2008, s. 152).

PARIS IN THE THE SPRING

Vlivy předešlé zkušenosti, pozornosti a percepčního očekávání můžeme předpokládat i v testové situaci ROR. Lečbych (2013) upozorňuje, že stejně jako rozhodující prvky vycházející z objektu (tj. rorschachovských tabulí) jsou v procesu interpretace důležité také „rozhodující prvky“, které produkuje zkoumaná osoba. Podle Lečbycha vychází tvorba odpovědi z paralelního zpracování informací, v němž probíhá jak automatické/nevědomé usuzování, tak zpracování na základě soustředěné pozornosti. Olomoucký rorschachista upozorňuje i na situační vlivy, které do vyšetření ROR vstupují a zmiňuje např.: „*vztah k osobě examinátora, vztah k prostředí, ve kterém vyšetření probíhá či porozumění klienta významu vyšetření.*“ (Lečbych, 2013, s. 26) Vysvětlit tvorbu odpovědi, jejíž součástí je mimo jiné i percepční organizace podnětu, tak podle Lečbycha nelze pouze analýzou vizuálního zpracování – je třeba zohlednit i procesy emocionální a motivační (Lečbych, 2013).

Kognitivní styl je dalším subjektivním faktorem, který může ovlivňovat percepční organizaci. Kognitivní styl je obecně definován jako jedinečný, individuální způsob zpracování informací (Plháková, 2008). Kognitivní styl je součástí osobnosti jedince a přispívá k její individualitě. Podle Kebzy (2013) kognitivní styl vystihuje „*individuální rozdíly v uplatňování poznávacích aktivit v reaktivním systému osobnosti*“ a proto je považován za výraznou determinantu chování a prožívání. Klein (podle Kozhevnikov, 2014) mluví o kognitivních stylech jako o způsobech adaptace na vnější svět, které regulují individuální kognici.

Na možnou souvislost specifického kognitivního stylu s interpretacemi mezíplach v ROR upozornil Bandura (1954b). Ten zjišťoval, zda interpretace zahrnující mezíplochu souvisí se schopností zaměňovat figuru za pozadí (tzn. „přepínat“ mezi alternativními figurami). Ve své studii koreloval počet interpretací mezíplach s počtem záměn figury za pozadí v Testu Neckerovy krychle¹³ a zjistil statisticky významnou spojitost. Výsledky studie naznačují, že osoby, které snadno zaměňují figuru za pozadí, interpretují v ROR více mezíplach. S trochou nadsázky tedy můžeme mluvit o individuálním kognitivním stylu, který se projevuje větší flexibilitou při vyčleňování figury z pozadí a který je v ROR spojen s vyšším výskytem interpretací mezíplach.

Je pozoruhodné, že zmíněná flexibilita v percepční organizaci je stěžejní charakteristikou, na níž je založena koncepce kognitivních stylů Hermana A. Witkina. Witkin

¹³ Neckerova krychle (the Necker Cube) je známá reverzibilní figura. Je celá nakreslena plnou čarou. Absence šrafovaných hran neumožňuje určit jedinou správnou polohu krychle a nabízí více pohledů, jak krychli vnímat – při tom dochází k převrácení figury a pozadí (tzn. změně základny). V rámci testu měli probandi sledovat „převrácení“ krychle a dávat vždy najevo, když k tomu došlo. Čím vícekrát proband převrátil figuru a pozadí, tím větší percepční schopnost v tomto směru mu byla přisouzena.

na základě experimentálních výzkumů vymezil dimenzi závislosti-nezávislosti na poli (*field dependence-independence*). Individuální rozdíly v percepci vycházejí podle Witkina z odlišné schopnosti překonávat stanovený kontext vnímání (Witkin et al., 1974).

Lidé závislí na poli vnímají okolní prostředí jako celek, jejich vnímání není tak diferencované a percepční činnost je u nich pasivně podřízena organizaci percepčního pole (Witkin et al., 1974; Kebza, 2013). Lidé nezávislí na poli naopak vnímají analyticky, objekty percipují jako zřetelně oddělené od pozadí (Witkin et al., 1974) a více si všímají jejich specifických rysů (Plháková, 2008). Jejich percepční činnost je flexibilnější, mají větší schopnost restrukturizovat percepční pole podle svého (Witkin et al., 1962, podle De Koninck & Crabbe-Decleve, 1971).

Na základě uvedených charakteristik dimenze závislosti-nezávislosti na poli bychom u lidí, kteří jsou na poli nezávislí, mohli předpokládat větší připravenost k záměně figury za pozadí a tudíž i větší pravděpodobnost interpretace meziplochy v ROR. De Koninck & Crabbe-Decleve (1971) tuto domněnku potvrdili. Podle výsledků jejich studie podaly osoby na poli nezávislé statisticky významně více interpretací meziploch v ROR než osoby na poli závislé. Autoři studie se proto domnívají, že výskyt meziploch v ROR a nezávislost na poli by mohly odkazovat na shodnou percepčně-osobnostní dimenzi.

1.1.4 Kognitivní styl jako propojení individuální percepce a osobnosti

Kognitivní styl není jen subjektivním faktorem percepční organizace. Představuje rovněž pojitko mezi individuálním způsobem percepce a specifickými vlastnostmi osobnosti.

Witkin et al. (1974) popisují řadu osobnostních rozdílů souvisejících s dimenzí závislosti-nezávislosti na poli. I v osobnostních vlastnostech lze podle nich vysledovat jistou závislost, resp. nezávislost. Nejde však už o nezávislost na percepčním, ale sociálním kontextu.

Podle Witkina et al. (1974, s. 156) vycházejí osobnostní rozdíly z tzv. „*pocitu separované identity*“, příznačného pro osoby, jejichž vnímání je na poli nezávislé. Ve své podstatě tento obecný pocit vyjadřuje, že postoje, pocity a potřeby těchto osob jsou zřetelně vymezené a nejsou tak snadno ovlivnitelné postoji, pocity a potřebami druhých lidí (Witkin et al., 1974). Witkin tedy poukazuje na jakousi zvýšenou míru autonomie či sebeurčení, která se vztahuje k nezávislosti na poli.

Podle Witkinových výzkumů (1974, s. 156, 187) se s nezávislostí na poli pojí následující konkrétní projevy.

Osoby s vnímáním nezávislým na poli v porovnání s osobami, jejichž vnímání je na poli závislé:

- *mají tendenci být méně závislí na examinátorovi v testové situaci – v definici testové úlohy i své role v ní*
- *jsou ostatními považovány za sociálně nezávislejší*
- *projevují menší zájem o druhé lidi a menší potřebu být s nimi*
- *v řešení problému volí spíše intelektuální a impersonální přístup*
- *méně podléhají autoritě, řídí se vlastními hodnotami, standardy a potřebami*
- *mají stabilní sebeobraz napříč měnícími se sociálními situacemi*
- *jsou méně pozorní k jemným sociálním podnětům druhých lidí*
- *je pro ně typický „aktivní postoj“, který se projevuje sebeprosazováním, úsilím a snahou být aktivní.*

Koncept kognitivního stylu je užitečným vztahovým rámcem pro porozumění percepční i osobnostní opozičnosti, kterou se u interpretací mezíplach snažíme na teoretické úrovni vysledovat. Individuální styl zpracování informací, na který můžeme usuzovat ze studií Bandury (1954b) a De Konincka & Crabbe-Decleve (1971), implikuje specifickou percepční tendenci ve vyčleňování figury z pozadí, která může souviset s konceptem nezávislosti na poli. S percepční tendencí se následně mohou pojít opoziční projevy osobnosti, s nimiž jsou mezíplochy spojovány (viz kapitola 3.1) a které se do značné míry podobají interpersonálním projevům osob nezávislých na poli.

1.2 Opozičnost v rámci osobnosti

O opozičnosti mluvíme nejčastěji v souvislosti s určitou tvrdohlavostí, tendencí vymezovat se vůči druhým či neochotou se přizpůsobovat. Subjektivně ji hodnotíme jako negativní osobnostní charakteristiku.

Na opozičnosti však můžeme nalézt celou řadu negativních, ale i pozitivní aspektů. V průběhu zrání osobnosti se navíc setkáváme s různými podobami opozičnosti. Opozičnost patří k typickým projevům několika vývojových stádií osobnosti.

Kromě uvědomovaných a pozorovatelných projevů opozičnosti se můžeme setkat i s opozičností neuvědomovanou či implicitní, která na úrovni chování nemusí být v běžných situacích pozorovatelná.

V této kapitole chceme čtenáři poskytnout poznatky, které jsou dle našeho názoru východiskem pro uvažování o diagnostickém významu interpretací meziploch v ROR, na něž se budeme soustředit ve 3. kapitole. V následujícím textu se nejprve zaměříme na popis konkrétních projevů osobnostní opozičnosti. Následně se budeme věnovat proměnám opozičních projevů v průběhu zrání osobnosti a seznámíme se s teoriemi rovin osobnosti a možnostmi jejich poznávání.

1.2.1 Osobnost

Osobnost jedince má svou strukturu a dynamiku.¹⁴ Lze ji chápat jako relativně trvalé vnitřní uspořádání lidské psychiky, které zahrnuje řadu aspektů (postoje, schopnosti, jedinečné vzorce kognice, afektivity, motivace, osobnostních vlastností, atd.) (Nakonečný, 2009). Drapela (1998, s. 14) definuje osobnost jako „*dynamický zdroj chování, identity a jedinečnosti každé osoby*.“ Říčan (1973) při vystižení podstaty osobnosti zdůrazňuje integritu jejích složek, interakci s prostředím a směřování k seberealizaci (tj. „zacílení“), které ji spoluvytvářejí.

Uvedli jsme, že osobnost kromě výše uvedených aspektů zahrnuje osobnostní vlastnosti, o nichž také mluvíme jako o rysech. Osobnostní vlastnost je něco, co člověka odlišuje od druhých, co ho disponuje k určitému chování a prožívání a projevuje se relativně konzistentně napříč různými situacemi (Říčan, 2010).

¹⁴ V psychologii je zastoupena řada teoretických směrů, které se k psychologickému konstruktovi osobnosti vyjadřují (pro přehled viz Drapela, 1998; Mikšík, 2007; Nakonečný, 2009). V této práci se přikláníme zejména k syntéze kognitivně-psychologického a psychodynamického směru, kterou reprezentuje např. práce H. Teglasí (2013), viz níže.

Opozičnost lze v užším smyslu chápat jako specifickou vlastnost osobnosti, což nám umožňuje rozlišovat mezi lidmi více či méně opozičními.

1.2.2 Opozičnost jako osobnostní vlastnost

Opozičnost bývá považována za kombinaci situačních vlivů a obecné tendence reagovat opozičním chováním a emocemi (Hoffenaar & Hoeksma, 2002).

Na opozičnost můžeme pohlížet zároveň jako na volní i interpersonální vlastnost osobnosti (Říčan, 1973).

Tardy (1964, s. 184) připomíná Klagesovo dělení volních vlastností, které souvisejí se sebeprosazováním a mezi nimiž bychom našli i opozičnost a tvrdohlavost. Klages rozlišil tři kategorie volních vlastností: aktivní, pasivní a reaktivní vůle (Obr. 6). K projevení reaktivní vůle dochází v reakci na vůli druhého – právě sem patří opozičnost jako tendence k aktivnějšímu vzdorování a tvrdohlavost jako sklon k pasivnějšímu odporu. Je zřejmé, že reaktivní vůle, která je pro opozičnost příznačná, v sobě zahrnuje také určitou agresivnost (Tardy, 1964).

Obrázek 6. Opozičnost a tvrdohlavost v rámci Klagesova dělení volních vlastností (podle Tardy, 1964, s. 184).

Říčan (1973) popisuje volní vlastnost osobnosti, kterou nazývá sociální rezistencí. Podstatou sociální rezistence je hájení vlastní autonomie a odpor proti tomu být ovládnán. Říčan (1973, s. 233) tvrdí, že: „Volní život některých lidí krystalizuje ve sklon k aktivnímu

odporu proti cizí vůli: stavějí se do opozice, kdykoli je k tomu příležitost. Pasívnější rezistenci popisujeme jako tvrdohlavost, tvrdošijnost, paličatost, neústupnost, svéhlavost, nepovolnost, neovlivnitelnost, atd.; u dítěte mluvíme o vzdorovitosti.“

S opozičností se nejčastěji setkáváme v interpersonálním kontextu, právě proto ji lze vnímat jako interpersonální vlastnost osobnosti, tedy určitý způsob vztahování se k druhým.

O interpersonálních vlastnostech osobnosti systematicky pojednal Leary, který popsal dimenze interpersonálního vztahování (viz Kožený & Ganický, 1976). Základní dvě dimenze rozlišují, zda má jedinec sklon vůči druhým zaujímat spíše dominantní, nebo submisivní postoj, a zda k nim přistupuje spíše s vřelostí, nebo odtažitostí. Další způsoby interpersonálního chování se dají od základních dimenzí odvodit – výsledkem je kontinuum interpersonálních vlastností. Opozičnost by v tomto systému patřila spíše k odtažitým projevům na pomezí dominance a submise, mohli bychom ji zahrnout k jedné z vedlejších dimenzí Learyho koncepce s názvem „kritičnost a nedůvěřivost“.

V novějších koncepcích osobnosti bychom opozičnost, byť jinak pojmenovanou, také našli. Pětifaktorový model osobnosti („Big Five“), který má dnes již status teorie osobnosti, rozlišuje pět základních dimenzí osobnosti: *neuroticismus, extraverte, otevřenost vůči zkušenosti, vstřícnost a svědomitost* (Hřebíčková, 2004). Dimenze *vstřícnost*, která popisuje zejména vztahy k druhým lidem, zahrnuje i subškálu s názvem *poddajnost*. Poddajnost vypovídá o osobnostních charakteristikách, které se projevují jako reakce na interpersonální konflikty. Zatímco poddajní lidé se druhým spíše podrobují, raději odpouštějí, bývají mírní a ustupují druhým, lidé nepoddajní mají sklon projevovat se agresivně, dávají přednost soutěžení před spoluprací a nebrání se dát najevo svůj hněv (Hřebíčková, 2004). Tato subškála se do určité míry dá považovat za analogii opozičnosti. Můžeme si všimnout, že „Velká pětka“ v uvedeném příkladu spojuje jak volní, tak interpersonální aspekt opozičnosti jako osobnostní vlastnosti. Nepoddajný člověk prosazuje svou vůli v reakci na vůli druhých, což je samo o sobě způsobem vztahování se k druhým lidem.

1.2.3 Opoziční projevy osobnosti

Opozičnost jako vlastnost osobnosti se projevuje určitým chováním a emocemi. Její projevy utvářejí celé kontinuum zahrnující jak normální, adaptivní opozičnost, tak extrémní, maladaptivní opozičnost, která je spojená s agresivitou a hostilitou (Hoffenaar & Hoeksma, 2002).

Opoziční projevy jsou do jisté míry normální u každého jedince. Lze na ně pohlížet jako na adaptivní projev autonomie, sebeurčení a nezávislosti. V tomto smyslu je opozičnost jednou z charakteristik zralé, autonomní osobnosti (Maslow, 2004).

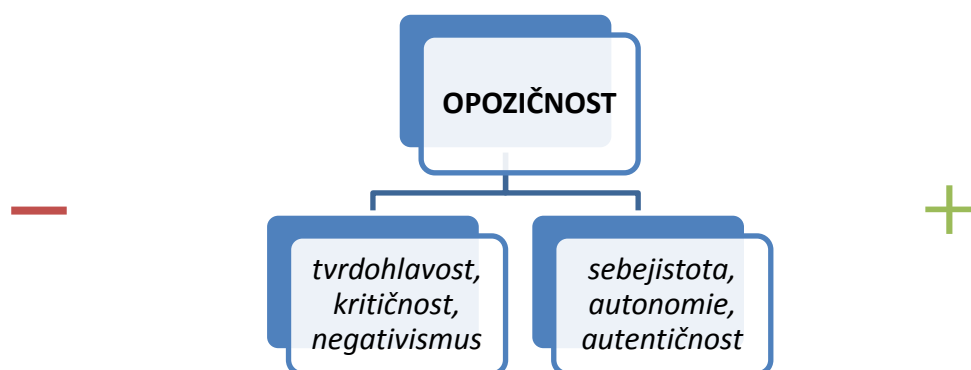
V testové situaci ROR je interpretace meziplochy sama o sobě brána jako projev opozičnosti (Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011). Testová instrukce implicitně žádá, aby si proband prohlédl inkoustové skvrny a řekl nám, co by mohly být. Když se proband místo skvrn soustředí na meziplochy, v podstatě dělá opak toho, oč je žádán. V tomto smyslu lze interpretace meziploch chápat jako behaviorální projev opozičnosti vůči testové instrukci či administrátorovi testu.

Zaměříme-li se na normální, adaptivní opozičnost v interpersonálním kontextu, můžeme podle našeho názoru rozlišit negativní i pozitivní aspekt opozičních projevů (Obr. 7).

Člověk v opozici si na jedné straně prosazuje svou, je tvrdohlavý a k alternativním pohledům na danou věc se staví kriticky či dokonce negativisticky. Tento aspekt subjektivně vnímáme spíše negativně, neboť jde v podstatě o nepříjemné vymezování se vůči druhým.

Pro opozičníka je však rovněž příznačná vysoká míra sebejistoty, autonomie a autentičnosti. Přináší originální a nonkonformní pohled na věc – je schopen přistoupit k dané věci z nevšední perspektivy, která nepodléhá většině. Neváhá kriticky zhodnotit, co je mu předkládáno. Dovedeme si představit, že u některých povolání (např. manažer, politik, vývojář) může být tento aspekt opozice žádoucí a ceněný, proto ho lze vnímat spíše jako pozitivní.

Obrázek 7. Negativní a pozitivní aspekt opozičnosti.

Opozičnost je tedy dvojnásobná a v závislosti na jejích projevech ji můžeme subjektivně hodnotit jako negativní i pozitivní osobnostní vlastnost. Pozitivní aspekt však většinou dokážeme rozeznat pouze tehdy, když opoziční projevy nejsou namířeny proti naší osobě.

Je pozoruhodné, že interpretace zahrnující mezilochy v ROR mohou indikovat negativní i pozitivní aspekt opozice (Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

1.2.4 Vývojově specifické opoziční projevy

S projevy opozičnosti se setkáváme napříč vývojovými stádii jedince a jeho osobnosti. Výraznější opozičnost je příznačná zejména pro batolecí a adolescentní věk.

Batolecí období (2-3 roky) bývá označováno jako fáze vzdoru nebo fáze negativismu (viz Langmeier & Krejčířová, 2006; Říčan, 2014, Thorová, 2015). Typickým projevem dítěte v tomto věku je prosazování své vůle, odmítání či určitá svéhlavost. Jde o kontinuum zahrnující roztomilé i agresivní projevy opozičnosti. Dítě například večer řekne: „*Já nedám dobrou noc!*“ (Říčan, 2014, s. 114), což vzbudí spíše úsměvnou reakci okolí. Intenzivní vzdor, při němž batole prosazuje všechna svá přání a doprovází své chování křikem a kopáním kolem sebe, však může být pro okolí velice náročný.

Vzdorovitost batole souvisí s vývojovými posuny v tomto období. Langmeier & Krejčířová (2006) shrnují, že teprve v batolecím věku dítě získává druhově specifické charakteristiky, které odlišují člověka od ostatních živočišných druhů - dítě začíná chodit vzpřímeně a zřetelně se u něho rozvíjí řeč. Díky uvedeným vývojovým posunům se dítě více zapojuje do lidského společenství a rovněž se stává samostatnější. S relativní nezávislostí, kterou batole získává, se pojí i vzdorovitost.

Řada autorů se domnívá, že v batolecím věku dochází k uvědomění sebe sama jako autonomního jedince. Mahlerová (2006) tvrdí, že v tomto období dochází ke zrození psychologického „já“. Příhoda (1977, s. 160) se vyjadřuje obdobně, když píše: „*Zde jsou kořeny k růstu osobnosti, která chce žít podle své individuality a zamítá být loutkou, s níž se může libovolně jednat.*“

Podle Eriksona (1996) je získání pocitu autonomie v batolecím období klíčovým tématem a vývojovým úkolem dítěte. Dítě zde musí zvládnout rozpor mezi rodící se nezávislostí a pocitem studu, které souvisejí se vznikem svědomí. Erikson (1996, s. 9) je

přesvědčen, že „*toto stádium se stává rozhodujícím pro poměr lásky a nenávisti, spolupráce a svéhlavosti, svobody sebevyjádření a jejího potlačení.*“

Druhé vývojové stádium, které je často doprovázeno projevy opozičnosti, je adolescence (11-22 let).¹⁵ Adolescence je spojena s biologickým zráním a s řadou změn psychických a sociálních, které doprovázejí přechod mezi dětstvím a dospělostí.¹⁶

Adolescence bývá považována za období formování vlastní identity. Klíčovým vývojovým úkolem jedince v tomto stádiu je vytvoření vlastní identity, získání autonomie a přijetí zodpovědnosti dospělého (Erikson, 1996; Macek, 2003).

Právě snaha o definování a potvrzení sebe sama z hlediska sociálních rolí, hodnot, postojů, schopností atd. bývá doprovázena projevy opozice a vymezování se vůči okolí.

Opoziční projevy v tomto stadiu mohou při tom mít podobu sociálně přizpůsobeného, ale i rizikového chování (Sobotková et al., 2014). Jedinec může nalézt sebepotvrzení v adaptivní revoltě vůči rodičům, odmítání jejich hodnot a záměrném oponování jejich názorům, stejně jako v užívání drog, sexuálně rizikovém chování či vandalismu.

Erikson (1996, s. 14) poznamenává, že adolescenti „*pátrajíce po novém smyslu kontinuity a totožnosti, musejí probojovat znovu mnohé z bitev dřívějších let, i když jsou proto nuceni přisuzovat naprosto dobře smýšlejícím lidem vykonstruované role svých protivníků.*“

Podobně jako v batolecím věku, jde i v adolescenci o získání autonomie a nezávislosti. V případě adolescence je však řeč o autonomii vyššího řádu, která je založena na komplexním pocitu vlastní identity tvořícím základ zralé osobnosti jedince.

V obou vývojových obdobích, která jsme v této kapitole letmo představili, je opozičnost projevem, který hraje důležitou roli ve formování osobnosti.

Je pozoruhodné, že výskyt meziploch v ROR může být podle některých autorů indikátorem vývojově specifické opozičnosti, s níž se u adolescentů setkáváme. Bohm (1972) považuje za přirozené, že interpretace meziploch se více objevují u dětí a dospívajících, než u dospělých jedinců.

¹⁵ Někteří autoři mluví o období dospívání a v jeho rámci rozlišují fázi pubescence (11-15 let) a adolescence (15-22 let) (viz Langmeier & Krejčířová, 2006). V této práci se opíráme o novější dělení, které věk 11-22 let označuje jako adolescenci, přičemž rozlišuje adolescenci časnou (11-13), střední (13-16) a pozdní (17-22) (Macek, 2003).

¹⁶ V tomto období dochází, mimo jiné, k pohlavnímu dozrávání a dosažení reprodukční schopnosti, hormonálním změnám, fyzickému růstu a změnám ve vzhledu; dále se rozvíjí schopnost symbolizace, anticipace, sebereflexe a seberegulace; adolescent vstupuje do nových sociálních rolí, vybírá si studijní či pracovní zaměření, emancipuje se od rodiny atd. (podrobně viz Macek, 2003).

1.2.5 Teorie rovin osobnosti a možnosti jejich poznávání

Uvažujeme-li o osobnosti člověka, můžeme z hlediska struktury rozlišit různé „roviny“ jejího fungování. Osobnostní roviny souvisejí s mírou, do níž si jedinec své osobnostní charakteristiky uvědomuje a připouští (Říčan & Ženatý, 1988; Teglasi, 2013; Lis, 2015). I u opozičnosti jako úzce vymezené vlastnosti můžeme přemýšlet o jejích proměnách v rámci rovin osobnosti.

Jednou z originálních teorií popisujících roviny osobnosti je tzv. „*strukturní analýza*“, jejímž autorem je Edwin Wagner (Stančák, 1985; Říčan & Ženatý, 1988).

Wagner rozlišuje dvě úrovně osobnosti: fasádové Self a introspektivní Self. Fasádové Self je podle Wagnera struktura složená z automatických postojů a akčních tendencí, jež se projevují v denních aktivitách ve vztahu k interpersonálnímu i ostatnímu prostředí a utvářejí základní kontakt s realitou (Wagner, 1981, podle Říčan & Ženatý, 1988). Samotné označení „*fasádové*“ implikuje jakýsi povrch osobnosti, který jedinec vědomě nastavuje svému okolí. Introspektivní Self je struktura „*vnitřního života*“, která dává osobnosti hloubku, komplexnost, kreativitu a jedinečnost (Říčan & Ženatý, 1988). Podle Wagnera je introspektivní Self autonomním zdrojem psychické aktivity, který tenduje k vnějším projevům – ty však musejí být přizpůsobeny požadavkům prostředí.

Wagnerova strukturní analýza je podnětná pro uvažování o osobnosti jako celku. Poukazuje na komplexní vztahy mezi vnějšími projevy osobnosti a jejich možnými vnitřními zdroji. Připomíná otázku autenticity osobnosti jako jakési vnitřní podstaty jedince a sociální role jako vnější fasády.¹⁷

Teorie rovin osobnosti z poslední doby se odkazují na poznatky kognitivní psychologie. Upozorňují na dva současně se vyskytující způsoby zpracování informací – *explicitní* (tj. kontrolovaný či uvědomovaný) a *implicitní* (tj. automatický či bez účasti vědomí)¹⁸ - které se liší mírou uvědomění a jsou těsně spjaty s osobnostními rovinami (viz

¹⁷ O tomto tématu podrobněji pojednává Nakonečný (2009).

¹⁸ Treismanová (1986, podle Lečbych, 2013) například experimentálně potvrdila dva různé typy vizuálního zpracování informací. První typ představuje automatické zpracování bez zaměření pozornosti a vědomé snahy, druhý se vyznačuje soustředěnou pozorností a vědomým úsilím. Další příklad nacházíme u současných koncepcí paměti. Podle nich má naše paměť dva subsystémy – explicitní, u něhož vstěpování i vybavování informací prochází vědomím, a implicitní, u něhož jsou uloženy poznatky obtížně verbalizovatelné a vstěpování se může dít i bez účasti vědomí (viz Plháková, 2001).

např. De Houwer, Teige-Mocigemba, Spruyt, & Moors, 2009; Johnson, Tolentino, Rodopman, & Cho, 2010; Teglasi, 2013).¹⁹

Podle Teglasi (2013) vychází to, co chápeme jako osobnost, ze dvou různých modelů, podle nichž zpracováváme informace o sobě, druhých a světě kolem nás. Autorka (Teglasi, 2013, s. 117) proto mluví o „*dualitě explicitní a implicitní osobnosti*“.

Explicitní osobnostní konstrukty představují naši uvědomovanou stránku. Zahrnují to, jak vnímáme a popisujeme sami sebe v typických situacích. Explicitní osobnost je utvářena sociálními vlivy, je zakotvena ve společenských hodnotách, které určují, co je společensky přijatelné a jací bychom měli být (Teglasi, 2013). Implicitní osobnostní konstrukty označují spontánní stránku osobnosti, která je do značné míry neuvědomovaná a nemusí proto být ani verbálně popsatelná. Implicitní konstrukty se vyvíjejí na základě individuální syntézy prožitých zkušeností a citových prožitků (McClelland, Koestner, & Weinberger, 1989). Implicitní osobnost se projevuje v situacích, které umožňují jedinci volbu na základě vlastních preferencí (Teglasi, 2013). Explicitní a implicitní osobnostní konstrukty nutně nemusejí být protikladné, nicméně často mezi nimi nalezneme odchylky nebo dokonce konflikty.

Rozdíl mezi explicitní a implicitní stránkou osobnosti je dobře patrný u individuální motivace. U studenta, jenž zakládá své sebehodnocení na dobrých známkách, může být explicitní motivací snaha o to být dobrým studentem, která se projevuje v situacích spojených s bezprostřední odměnou. Implicitní motivací si můžeme představit jako zájem o daný studijní předmět, který se projevuje nehledě na přítomnost vnějších odměn a pobídek.

Explicitní a implicitní osobnostní konstrukty lze chápat jako dva odlišné aspekty osobnosti, s nimiž se pojí i rozdílné metody jejich poznávání: osobnostní dotazníky a projektivní techniky.

Osobnostní dotazníky (sebeuposouzení) cílí zejména na explicitní stránku osobnosti. Představují efektivní způsob jak poznat jedincovo vnímání sebe sama. Mohou však být zkresleny vědomým řízením dojmu (efekt sociální žádoucnosti), sebeklamem či absencí náhledu.

Projektivní techniky přinášejí informace hlavně o implicitní stránce osobnosti. Data z projektivních technik nejsou zkreslena sociální žádoucností, protože proband většinou nezná „správnou“ odpověď, jak tomu bývá u osobnostních dotazníků. I výsledky projektivních technik však mohou být zavádějící – například tehdy, když se proband odmítá zúčastnit

¹⁹ Téma rozdílnosti implicitní a explicitní stránky vzešlo původně z prací, které se věnovaly psychologii motivace a rozlišily implicitní a explicitní motivy (McClelland, Koestner, & Weinberger, 1989; Stuchlíková, 2010).

diagnostického procesu a zadržuje spontánní reakce na testové podněty (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

V ideálním případě²⁰ by měly dotazníky i projektivní metody přinášet podobné výsledky (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011). Řada studií ale upozorňuje, že měřítka explicitní a implicitní roviny osobnosti spolu korelují jen velmi málo.²¹ I přes nízké korelace měřítek se však domníváme, že metody společně přispívají k hlubšímu a přesnějšímu poznání osobnosti.

Teglasi (2013) zmíněný problém lapidárně ilustruje trefnou metaforou - osobnost jakožto složitý psychologický konstrukt přirovnává ke „slonovi“. Abychom co nejpřesněji poznali, jak „slon“ vypadá, je třeba pořídit fotografie z více úhlů. Osobnostní dotazníky a projektivní techniky lze chápat jako dílčí pohledy na celek komplexního konstrukt, které se doplňují a společně vytvářejí přesnější představu o osobnosti jedince.²²

Uvažovat o rovinách osobnosti je na místě i u úzce vymezené osobnostní vlastnosti jakou je opozičnost. I u ní platí, že se může týkat více či méně uvědomovaných tendencí, které se mohou, ale také nemusí projevat v běžných životních situacích. Představme si například jedince, jehož implicitní tendence k agresivní opozici je v rozporu s jeho explicitním sebeobrazem a snahou o dobré vztahy s druhými. Aby vyřešil tento rozpor a zachoval si pozitivní sebehodnocení, může jedinec využít seberegulační strategie, mezi které patří zejména obranné mechanismy (Teglasi, 2013). V závislosti na aktuálních podmínkách situace může následně agresivitu projevovat otevřeně, nebo nepřímou.

²⁰ Ideálním případem je myšlena situace, kdy je testovaná osoba otevřená a aktivně se zapojuje v projektivním testu a je upřímná, pronikavě introspektivní a nezastírající v osobnostním dotazníku.

²¹ Soustředíme-li se na ROR, řada studií uvádí v nejlepším případě nízké korelace s osobnostními dotazníky (viz např. Archer & Krishnamurthy, 1993; Djurić Jočić, 2005).

²² Doplníme, že ke kvalitnějšímu poznání dochází pouze tehdy, posuzuje-li osobnost zkušený psycholog, který je schopen výsledky různých metod vhodně integrovat, vztáhnout je k diagnostické otázce a nalézt i v rozporných zjištěních smysl.

2. RORSCHACHOVA METODA

2.1 Základní charakteristiky metody

Rorschachova metoda (ROR) je jedním z nejznámějších testů osobnosti na světě. Východiskem pro usuzování na osobnostní charakteristiky je v ROR proces interpretace tabulí s inkoustovými skvrnami.

Metodu vytvořil švýcarský psychiatr Hermann Rorschach. Ten si při práci s psychotickými pacienty všiml, že jejich onemocnění se odráží také ve specifických percepčně-kognitivních vzorcích. Zjistil, že s využitím málo strukturovaného podnětového materiálu, v němž se určité vzorce projeví, je možné rozlišit různé skupiny pacientů a typy osobností. Rorschach pro tento účel sám vyrobil mnohoznačné tabule s inkoustovými skvrnami. Svou práci, v níž položil dodnes platné základy skórování a interpretace testu, publikoval v roce 1921. Zemřel rok po vydání testu a truduje se, že na něm vydělal pouhých 25 franků (Šípek, 2000).

Test je založen na předpokladu, že lidé mají přirozenou tendenci organizovat podněty prostředí dle svých specifických potřeb, motivů, konfliktů a percepčních nastavení. Proces organizace podnětů v ROR ukazuje, jakým způsobem se jedinec potýká s nejednoznačnými situacemi ve svém životě (Groth-Marmath, 2009). Mikrokosmos ROR by tedy měl odrážet makrokosmos fungování individuální psychiky.

ROR sestává z deseti tabulí, na nichž jsou obrazce tvořené z inkoustových skvrn v odstínech šedi a chromatických barev. Instrukce testu zní jednoduše: „*Co to může být?*“ (a nic jiného) (Exner, 2009). Testovaná osoba postupně tabule interpretuje – nachází v nich smysluplné celky a pojmenovává, čemu se podobají. Po asociační fázi, při které jsou kromě interpretací zaznamenána i další relevantní data (např. otáčení tabulí, komentáře týkající se testové situace či examinátora, reakční čas apod.), následuje fáze dotazování, tzv. inquiry. Při ní examinátor s klientem prochází všechny tabule ještě jednou a doptává se, kde přesně klient viděl to, co říkal, a čím mu skvrna uvedenou věc připomněla.²³ Získané informace jsou pak podkladem pro signování²⁴, vyhodnocení a interpretaci testu.

ROR bývá řazena mezi projektivní metody. Dle Stančákovy praktické kategorizace projektivních metod (Stančák, 1982), která tyto metody rozlišuje na verbální (např. asociační experiment, ROR, TAT aj.), manipulační (např. Test světa, Scéno test aj.) a grafické techniky

²³ Detailní popis procesu administrace testu může čtenář nalézt např. v českém překladu praktické příručky pro používání Exnerova komprehensivního systému (Exner, 2009).

²⁴ Pro skórování ROR se používá termín *signování*, který používáme.

(např. Kresba postavy, Test stromu aj.), se ROR řadí k verbálním projektivním technikám. Uvedené třídění je založeno na rozdílech ve způsobu, jímž má proband na podnětový materiál reagovat (verbálně/manipulací s podněty/graficky). Šípek (2000) nabízí alternativní kategorizaci projektivních metod zdůrazňující rozdílnost ve způsobu, jakým proband podnětový materiál zpracovává. Rozlišuje techniky verbální (např. asociační experiment, doplňování vět aj.), apercepčně-vizuální (např. ROR, TAT aj.) a expresivní, přičemž ROR řadí k apercepčně-vizuálním technikám.

Zařazení ROR mezi projektivní metody však není zcela přesné. Exner (2003) upozorňuje, že těžiště metody spočívá ve vědomé, percepčně-kognitivní práci probanda. Účast projekce na tvorbě odpovědi sice připouští, ale přisuzuje jí menší význam. Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg (2011) zastávají výkonové pojetí metody a tvrdí, že v ROR se setkáváme s „osobností v akci“. V současných koncepcích je tedy na ROR pohlíženo spíše jako na výkonovou, percepčně-kognitivní metodu.

2.2 Interpretační systémy ROR

S dalším vývojem systému práce s ROR se z testu stal komplexní nástroj pro poznávání osobnosti. V současnosti se k administraci, signování a interpretaci ROR nejčastěji používá Exnerův Komprehensivní systém (CS) (Exner, 2003; v češtině, Polák, & Obuch, 2011). Jeho alternativou, která zatím není tak rozšířená a všeobecně přijímaná, je systém R-PAS (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

Oba systémy představují standardizovaný a psychometricky podložený přístup k diagnostice osobnosti.²⁵ Jak CS, tak R-PAS mají vlastní normy, které umožňují porovnání individuálních výsledků s běžnou populací. CS i R-PAS kladou důraz na vzájemnou provázanost rorschachovských proměnných, které uspořádávají do tzv. klastrů neboli diagnostických sekcí, jež vypovídají o charakteristikách myšlení, afektivity, interpersonálního vztahování a dalších aspektů probandovy individuální psychologie.

Jak je patrné z diagnostického záběru interpretačních klastrů, metoda umožňuje skutečně globální posouzení osobnosti jedince. Exner (1994) zároveň poukazuje na schopnost

²⁵ ROR administrovaný a vyhodnocený podle Exnerova CS (Exner, 2003; v češtině, Polák & Obuch, 2011) má, i na tak komplexní metodu jakou je, relativně slušnou reliabilitu i validitu. Groth-Marmat (2009) dokládá, že reliabilita (posuzovatelů a test-retest) CS je adekvátní (studie uvádí $r > 0,80$), průměrná celková validita dosahuje nižších hodnot (0,30 - 0,50). Metaanalýza studií, kterou provedli Mihura et al. (2013), ukázala průměrnou kriteriální validitu rorschachovských proměnných (tzn. korelaci proměnných a externích kritérií) o velikosti: $r = 0,27$. U 13 z 65 sledovaných proměnných byla kriteriální validita vyšší ($r \geq 0,33$, $p \leq 0,001$). Pro srovnání dodejme, že průměrná kriteriální validita MMPI dosahuje podobných hodnot jako ROR ($r = 0,30$) (Janda, 1998; Hiller & Rosenthal, 1999).

ROR zvýraznit rozdíly i u lidí, kteří jsou si do značné míry psychologicky podobní. Mluví o ROR jako o „*testu individuálních rozdílů*“, který dokáže zobrazit silné i slabé stránky každého člověka (Exner, 1994, s. 8).

2.3 Využití a rozšíření metody

ROR je nejčastěji používána v oblasti klinické psychologie a to zejména při diferenciální diagnostice duševních poruch. Uplatnění však nalézá i v jiných oblastech psychologické diagnostiky, například v personální psychologii při výběru zaměstnanců (viz např. Villemor-Amaral, 2006; Del Giudice, 2010).

Jak u nás, tak v zahraničí je ROR stále jednou z nejpoužívanějších metod pro poznávání osobnosti (Ball, Archer, & Imhof, 1994; Svoboda & Urbánek, 2006). Podle průzkumu psychodiagnostických metod, které používají čeští psychologové, byla ROR v celkovém souboru psychologů čtvrtou nejpoužívanější metodou, u klinických psychologů obsadila dokonce druhou příčku, hned za Wechslerovými inteligenčními škálami (Svoboda & Urbánek, 2006).

3. OPOZIČNOST V RORSCHACHOVĚ METODĚ

Za výrazný ukazatel opozičnosti jsou v ROR tradičně považovány již mnohokrát zmíněné interpretace meziploch (Rorschach, 1972; Bohm, 1972; Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

Na jakou formu opozičnosti a jaké konkrétní projevy osobnosti meziplochy poukazují, však není vždy zcela zřejmé. Výskyt meziploch v protokolu probanda může mít podle rorschachovské literatury řadu diagnostických významů, s nimiž se v následujícím textu seznámíme.

3.1 Meziplochy

3.1.1 Obecná charakteristika a signování meziploch

Interpretace zahrnující meziplochy jsou specifickým typem odpovědí, s nimiž se v ROR můžeme setkat. Při testování ROR je většinou snadné takové interpretace poznat, protože proband při nich buď zmíní slovo „bílé“ nebo na bílý meziprostor rovnou ukáže.

Obecně jde o takové interpretace, v nichž proband kromě/místo skvrn zakomponuje i bílý prostor, který se nachází mezi skvrnami (Exner, 2003). Spolu s interpretacemi celku, obvyklých a neobvyklých detailů určují meziplochy lokaci odpovědi a patří k formálním aspektům interpretace.

V rámci evropské tradice, kterou zastupují zejména Rorschach (1972) a Bohm (1972), se tyto odpovědi signují jako **DZw**, z německého Zwischen (česky – mezi). Americká tradice, jejímž zástupcem je Exner (2003), používá k označení meziplochy písmeno **S**, z anglického Space (česky - plocha, mezera). V českém kontextu používáme nejčastěji výraz meziplocha a anglické kódování.

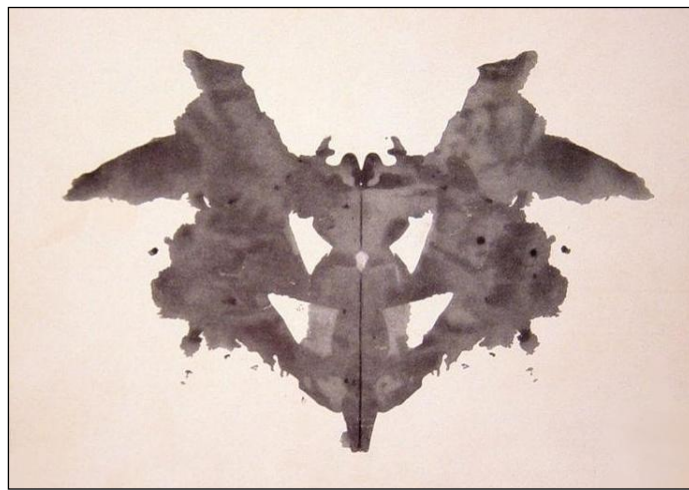
Z hlediska behaviorálních projevů osobnosti je na výklady meziploch pohlíženo jako na známku nezávislosti, originálního myšlení či opozičnosti (Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011). Uvedení autoři argumentují, že když proband interpretuje meziplochu, v podstatě tím odmítá testovou instrukci, která implicitně žádá, aby se soustředil na inkoustové skvrny – jednoduše dělá opak toho, oč je žádán.

Interpretace meziploch jsou založeny na percepčním procesu záměny figury za pozadí. To se ale týká pouze interpretací, kde je figurou jen bílý prostor sám o sobě a inkoustové

skvrny tvoří pozadí.²⁶ Příkladem takové interpretace na I. tabuli jsou „čtyři duchové“ (Obr. 8). Proband v ní využívá pouze bílé detaily, které jako figura „vystupují“ do popředí. Skvrna naopak „ustupuje“ a utváří pozadí.

Interpretace meziplochy mohou být i výklady, v nichž je meziplocha se skvrnami integrována. Příkladem je „Maska s dírami pro oči“ na tabuli I. (Obr. 8). V tomto případě nejde z hlediska percepčně-kognitivního procesu o záměnu figury a pozadí. Figurou je skvrna společně s bílými detaily, meziplocha zde „nevystupuje“ z percepčního pole jako figura.

Obrázek 8. Tabule ROR číslo I., meziplochy: „Čtyři duchové“; „Maska s dírami na oči“.

Z hlediska percepčního procesu jsou obě varianty interpretací meziploch známkou určité flexibility a nezávislosti při percepční organizaci. Jak již bylo zmíněno výše, proband se jimi více či méně „vzpírá“ primární organizaci podnětu, podle níž by figurou měly být skvrny, a strukturuje si percepční pole podle svého.

Signování meziploch není napříč jednotlivými systémy hodnocení ROR jednotné. Zatímco Exnerův CS (2003) má pro meziplochy jednu souhrnnou kategorii, do níž patří všechny typy interpretací meziploch²⁷, R-PAS rozlišuje různé typy S interpretací.²⁸ Podle

²⁶ Empiricky to dokládá výše citovaná studie Bandury (1954b), která uvádí statisticky významnou spojitost mezi „primárními“ interpretacemi, v nichž je figurou pouze bílý prostor, a frekvencí obrátů figury-pozadí v Testu Neckerovy krychle. Autor soudí, že primární interpretace meziploch do určité míry reprezentují proces záměny figury a pozadí. U „sekundárních“ interpretací, v nichž je bílá plocha integrována se skvrnami, se spojitost nepodařilo prokázat. Bandura se proto domnívá, že sekundární interpretace představují jiný percepční proces.

²⁷ Meziplocha je signována vždy v kombinaci s lokací W (celá skvrna), D (běžný detail), nebo Dd (neobvyklý detail). Výsledkem v protokolu je souhrnná kategorie S (Exner, 2003).

²⁸ R-PAS rozlišuje kategorie SI (space integration) a SR (space reversal) (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

tvůrců R-PAS mají různé typy interpretací meziploch odlišný diagnostický význam (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011).

3.1.2 Význam meziploch

3.1.2.1 Meziplochy v díle H. Rorschacha

Herman Rorschach ve svém hlavním díle Psychodiagnostika (1972) postuloval názor, že interpretace zahrnující meziplochy vždy poukazují na určitý typ opoziční tendence, kterou jedinec může mít. Autor testu zdůrazňuje, že více než jedna interpretace meziplochy v protokolu je již podezřelá. Rorschach tvrdí, že tyto interpretace se vyskytují u normálních, zdravých jedinců, kteří jsou „*tvrdohlaví a výstřední*“ a také u schizofreniků, kteří jsou „*negativističtí a roztržití*“ (Rorschach, 1972, s. 39).

Rorschach (1972) chápání významu meziploch později dále propracoval. V již posmrtně vydané kazuistice, na níž demonstruje aplikaci své metody, vymezuje odlišné projevy opozičnosti v závislosti na základní osobnostní konstituci, kterou podle Rorschacha určuje Typ prožívání.²⁹ U Introverzivního typu směřuje opoziční tendence k vlastní osobě. Projevuje se pochybnostmi v sebe sama, pocity neschopnosti a sklonem k sebekritice. U Extratenzivního typu osobnosti je opozičnost namířena ven do okolí. Projevuje se vzpurností, sklonem k polemizování a agresivní svěhlavostí. U Ambiekválního typu se meziplochy projevují nerozhodností, váhavostí a pochybovačností (Rorschach, 1972).³⁰

Je pravděpodobné, že Hermann Rorschach se při používání své metody setkal s šíří projevů osobnosti, které se vztahovaly k meziplochám. Potenciální významová mnohost je ostatně příznačná pro většinu proměnných v ROR. Rorschach proto zdůrazňoval, že ke správnému vyhodnocení výskytu meziploch je potřeba zvažovat jejich vztah k dalším relevantním proměnným v testu.

²⁹ Typ prožívání, neboli Erlebnistypus je hlavním Rorschachovým konceptem. Jde o poměr mezi pohybovými a barvovými interpretacemi, který podle Rorschacha odlišuje základní typy osobností (viz Rorschach, 1972; Exner, 2003; Polák & Obuch, 2011). Introverzivní typ (převaha pohybových odpovědí) je zaměřený „dovnitř“ a více uspokojení nalézá ve svém vnitřním životě. Při řešení problémů je přemýšlivý, postupuje logicky a více kontroluje emoce. Extratenzivní typ (převaha barvových odpovědí) je orientován na vnější svět a více uspokojení nalézá právě v interakci s prostředím. Při řešení problémů je více reaktivní, má sklon směřovat myšlení a emoce. Ambitenní typ (nevyhraněný poměr) popisuje Rorschach (1972) jako pružný, flexibilní Typ prožívání. Exner (2003) však pohlíží na tento typ spíše negativně a připisuje mu nekonzistentní copingové strategie, nepředvídatelné chování a neurčitý sebeobraz.

³⁰ Rorschachova koncepce mimo jiné připouští, že výskyt meziploch může být spojen jak s pozorovatelnými (u Extratenzivního typu), tak i méně zřejmými (u Introverzivního typu) projevy osobnosti.

Rorschachova snaha logicky zdůvodnit různost projevů „opoziční tendence“ zcela jistě inspirovala jeho následovníky, jeho koncepci se však nepodařilo experimentálně potvrdit. Bandura (1954a), ani Murray (1957) nenalezli mezi Typem prožívání a odpovídajícími projevy opozičnosti statisticky významnou spojitost.

3.1.2.2 Meziplochy v díle E. Bohma

Mezi nejvýznamnější pokračovatele Hermana Rorschacha v Evropě patřil Ewald Bohm. Ve své učebnici ROR se Bohm v chápání významu meziploch shoduje s autorem testu, jehož koncepci dále doplňuje.

Bohm výskyt meziploch považuje za ukazatel agresivity. Tvrdí (1972, s. 58), že: *„počet interpretací meziploch je hrubým měřítkem síly agresivní tendence, jejíž význam dále zpřesňují další ukazatele“* v rámci ROR - jako je Typ prožívání, ale například i obsah interpretací.

V souvislosti s Extratenzivním typem prožívání mohou meziplochy poukazovat na *„manifestní destruktivní tendence“* (Bohm, 1972, s. 59), které jsou příznačné pro asociální osobnosti. Ve spojitosti s Introverzivním typem meziplochy zase značí větší připravenost k prožitkům neštěstí, které jsou typické pro depresivní symptomatiku (Bohm, 1972).

Podle Bohma může mít agresivita indikovaná meziplochami i pozitivní význam – může být projevem určité ráznosti, průbojnosti, dnes bychom asi řekli asertivity (Bohm, 1972).

Výklady meziploch dle Bohma tedy značí *„více či méně socializovanou agresivitu a mohou se vztahovat jak k adaptivnímu chování emocionálně vyzrálého jedince, tak k maladaptivnímu, respektive asociálnímu chování citově narušeného člověka.“* (Říčan, Šebek, Ženatý & Morávek, 1981, s. 68).

Bohm také upozorňuje na vývojový aspekt výskytu meziploch. Považuje za přirozené, že interpretace meziploch se více objevují u dětí a dospívajících, než u dospělých jedinců (Bohm, 1972). Projevují se v nich i genderové rozdíly v dospívání: *„ve 14 letech se u dívek objevuje více interpretací meziploch, než u chlapců, což patrně souvisí s dřívějším nástupem puberty.“* (Bohm, 1972, s. 352)

Stojí také za pozornost, že Bohm se zamýšlí nad procesy percepční organizace, k nimž u výkladů meziploch dochází. Popisuje jak záměnu figury za pozadí, tak tzv. „splývání“ figury s pozadím.³¹ Autor se domnívá, že odlišné percepční procesy mohou být spojeny

³¹ Jde v podstatě o integraci meziplochy se skvrnou, kterou jsme popsali výše.

s různými diagnostickými významy mezíplach (Bohm, 1972). Tuto myšlenku dále propracovává až vyhodnocovací systém R-PAS, jak již bylo zmíněno.

3.1.2.3 Meziplochy v CS

John Exner (tvůrce CS) se, podobně jako Bohm, domnívá, že meziplochy mohou indikovat jak adaptivní, tak maladaptivní osobnostní charakteristiku (Exner, 2003; Polák, & Obuch, 2011).

Exner uvádí, že u většiny lidí se v protokolu objeví 1-2 interpretace mezíplach.³² Meziplochy v tomto případě svědčí o „*pocitu individuality*“ (Exner, 2003, s. 302) a mohou ukazovat na autonomii a nezávislost daného jedince. Lze je považovat za součást adaptivní schopnosti být sám sebou (Polák & Obuch, 2011).

Pokud se v protokolu vyskytne mezíplach více ($S > 2$), je podle Exnera na místě uvažovat o negativismu, opozičnosti či dokonce vzteku (Exner, 2003). V tomto případě může jít o generalizované opoziční nebo negativistické tendence, které se spojují s vnitřními pocity hněvu či odporu (Polák & Obuch, 2011).

Podle Exnera mohou být meziplochy v protokolu probanda projevem jak situační, tak rysově (osobnostní) opozičnosti (Exner, 2003). Abychom odlišili, zda jde o situační opozičnost vůči testové situaci či examinátorovi, anebo o opozičnost jako stálou charakteristiku jedincovy osobnosti, je podle Exnera třeba sledovat počet a sekvenci jednotlivých **S** interpretací (Tab. 1).

Tabulka 1. Význam *S* interpretací dle počtu a sekvence v ROR.

Počet S	Výskyt do II. Tabule	Výskyt do III. Tabule	Výskyt po III. Tabuli	Význam dle CS (Exner, 2003)
1-2	ANO	NE	NE	Adaptivní projev individuality
3	ANO	NE	NE	Situační opozičnost
4-5	ANO	ANO	NE	Výrazná situační opozičnost
3	ANO	ANO	ANO	Rysová opozičnost
4 a více	ANO	ANO	ANO	Výrazná rysová opozičnost

V CS je hodnocení mezíplach zahrnuto zejména v klastru pro posuzování afektivity probanda. Ačkoliv i Exnerův systém zdůrazňuje hodnocení v souvislostech mezi jednotlivými

³² V normách CS pro dospělé populaci je u výskytu *S* udávána průměrná hodnota = 1,57, medián i modus = 1 (Exner, 2003).

proměnnými, meziplochy jsou v něm hodnoceny samostatně. O jejich významu rozhoduje pouze jejich kvantita, sekvence a tvarová kvalita interpretace.

3.1.2.4 Meziplochy v systému R-PAS

Tvůrci systému R-PAS (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011) se, podobně jako Bohm a Exner, domnívají, že meziplochy mohou indikovat negativní i pozitivní vlastnosti osobnosti. Dále při tom rozšiřují spektrum pozitivních významů meziploch.

Systém v signování rozlišuje **SR** (záměna figury a pozadí) a **SI** (integrace bílé plochy se skvrnami) interpretace. Interpretace založené na záměně figury a pozadí považuje za ukazatele nezávislosti, asertivity či tendence se vymezovat. Interpretace meziploch, které jsou integrovány se skvrnami, autoři pokládají za ukazatel komplexního myšlení, vynalézavosti či kreativity.

3.1.3 Validita meziploch

Podle rozsáhlé metaanalýzy validizačních studií zaměřených na ROR, kterou provedli Mihura et al. (2013), patří interpretace meziploch k nejméně validním proměnným ROR.³³

Domníváme, že výsledek uvedené metaanalýzy mohl být v případě zhodnocení validity **S** interpretací zkruslen dvěma faktory.

V první řadě tím, že do metaanalýzy byly zahrnuty pouze studie, které vznikly po roce 1974. Je třeba si uvědomit, že výzkumy, které byly zaměřeny na ověření validity interpretací meziploch, většinou pocházejí z doby před rokem 1974 (viz níže) a neměly tudíž šanci do metaanalytického srovnání vstoupit.

Druhým faktorem, který mohl sehrát roli, je operacionalizace opozičnosti, která určila podobu validizačního kritéria. Mihura et al. (2013) vymezili opozičnost pouze jako maladaptivní projevy agresivity a hněvu, čímž se omezili pouze na úzkou část opozičních projevů osobnosti a převážně klinickou populaci.

Jak autoři několika validizačních studií upozorňují, je operacionalizace opozičnosti velmi nesnadná (Fonda, 1951; Last, 2002). I my jsme výše naznačili mnohoznačnost opozičních projevů, která znemožňuje jednoznačnou operacionalizaci opozičních projevů osobnosti a tvorbu validizačního kritéria. Diagnostický význam interpretací meziploch proto

³³ Korelace s validizačním kritériem se pohybovala okolo nuly.

rozhodně nelze zúžit na maladaptivní agresivitu a klinickou populaci – to vyplývá jak z teoretické části této práce, tak z výzkumů, které budeme níže prezentovat.

Studie, které se zabývaly validitou meziploch, můžeme rozdělit do tří skupin, podle způsobu operacionalizace opozičnosti. Setkat se můžeme s opozičností v rámci psychiatrické diagnózy; opozičností jako obecnou tendencí osobnosti; anebo úzce vymezeným interpersonálním chováním.

3.1.3.1 Opozičnost v rámci psychiatrické diagnózy

Řada výzkumů při validizaci interpretací meziploch vycházela z předpokladu, že určité psychiatrické diagnózy implikují opozičnost. Nejčastější skupinou, u níž výzkumníci očekávali zvýšený počet interpretací meziploch, byli pacienti s disociální poruchou osobnosti.³⁴ Tato porucha je, jak známo, spojena s agresivitou, konfliktností a vymezováním se vůči sociálním normám (viz MKN-10). V níže uvedených studiích tedy byla osobnostní opozičnost chápána jako maladaptivní agresivita.

Boss (1931) seřadil soubor pacientů s disociální poruchou osobnosti podle závažnosti příznaků. Autor uvádí, že čím byl počet interpretací meziploch větší, tím závažnější disociální příznaky pacient měl. Bossova studie byla později kritizována pro metodologické nedostatky (Bandura, 1954a; Fonda, 1951), protože neuvádí žádné statistické analýzy a prezentuje pouze několik vybraných protokolů. Hodnota Bossových zjištění je proto omezená.

Rosen (1952) porovnával skupiny psychiatrických pacientů z hlediska ROR a MMPI. Zjistil, že u pacientů s disociální poruchou osobnosti byl průměrný počet interpretací meziploch významně nižší než u ostatních pacientů. To je poněkud paradoxní zjištění, které je v rozporu s očekáváním vyšších hodnot u skupiny s disociální poruchou osobnosti. Autor dále uvádí, že výskyt meziploch významně koreloval se škálou psychopatie (Pd) v MMPI u všech skupin pacientů kromě skupiny s disociální poruchou osobnosti.

Bühler & Lefever (1949 podle Fonda, 1951) porovnávali skupiny psychiatrických pacientů a kontrolní skupinu probandů. Zjistili, že kontrolní skupina měla vyšší průměrný počet interpretací meziploch, než jakákoli skupina psychiatrických pacientů. Tento výsledek byl překvapivý, protože větší výskyt meziploch byl očekáván u psychiatrických skupin. Autoři se domnívají, že větší výskyt meziploch u normální populace může indikovat skrytou opozičnost a výraznou nezávislost.

³⁴ V níže uvedených studiích se ještě objevuje dobový termín psychopatie, my používáme soudobé označení disociální porucha osobnosti (MKN-10).

Čeští badatelé Harsa, Žukov, & Csémy (2009) zkoumali možnosti posuzování agresivity pomocí projektivních testů u psychiatrických pacientů. Výskyt interpretací mezíplach v ROR ve skupinách psychiatrických pacientů a u kontrolní skupiny se významně nelišil. Autoři tvrdí, že ačkoli klinická zkušenost podporuje interpretaci mezíplach jako ukazatele agresivních či negativistických postojů, v klidné testové situaci se tyto tendence nemusejí projevit (Harsa, Žukov, & Csémy 2009, s. 25).

Z výše uvedených studií je patrné, že předpoklad většího výskytu interpretací mezíplach u pacientů s určitou psychiatrickou diagnózou je mylný. Z výzkumů vyplývá, že mezíplochy nutně nenaznačují maladaptivní agresivitu, ale že zřejmě připouštějí i pozitivnější interpretace.

3.1.3.2 Opozičnost jako obecná tendence osobnosti

Opozičnost lze chápat také jako obecnou tendenci, která se odráží v jakékoli situaci. Autoři několika studií opozičnost vymezují jako nepřímý projev chování, který se projevuje například při řešení kognitivního problému.

Fox & Blatt (1969) porovnávali měřítka opozičnosti z ROR a WAIS u souboru pacientů. Indikátor opozičnosti ve WAIS našli v subtestu opakování číslic - autoři tvrdí, že když má proband lepší výsledek v opakování číslic pozpátku, než v opakování popředu, lze to považovat za projev opozičnosti. Fox & Blatt skutečně zjistili statisticky významnou spojitost mezi počtem interpretací mezíplach a lepším výsledkem v opakování číslic pozpátku.

Fonda (1951) za projev opozičnost považoval počet odpovědí „nevím“ v osobnostním dotazníku. Důvodem zvýšeného počtu odpovědí „nevím“ v osobnostním dotazníku je podle autora buď neschopnost probanda rozhodnout se pro určitou odpověď na škále, nebo jeho neochota odpovědět. První případ lze považovat za projev nerozhodnosti, druhý za vymezování se, což v podstatě odráží význam interpretací mezíplach dle Rorschacha (viz kapitola 3.1.2.1). Fonda ověřoval validitu S interpretací na souboru univerzitních studentů. Zjistil statisticky významnou korelaci mezi počtem interpretací mezíplach v ROR a počtem odpovědí „nevím“ v osobnostním dotazníku ($r = 0,32$, $p < 0,01$).

Last (2002) operacionalizoval opozičnost jako „*odmítání reálné šance tváří v tvář neúspěchu*“. Takto chápaná opozičnost se projevila v sadě kognitivních úloh, které byly probandům (studentky psychologie) zadány. Proband si mohl vždy vybrat lehkou, střední, nebo těžkou obtížnost úlohy. Po vyřešení úlohy se vždy dozvěděl, zda odpověděl správně, nebo špatně. Když proband po neúspěchu volil těžší položky, bylo to hodnoceno jako projev

opozičnosti – vzdorování reálným šancím na správné vyřešení úlohy. Podle výsledků autorovy studie opozičnost ve výše uvedeném významu signifikantně korelovala s počtem **S** interpretací v ROR ($r = 0,38$, $p < 0,05$).

Výsledky uvedených studií poukazují na existenci jakési obecné psychologické opozičnosti, která se v řešení kognitivních úloh projevuje jako určitá zarputilost, a podle autorů koresponduje s diagnostickým významem mezíplach.

3.1.3.3 Opozičnost jako úzce vymezené interpersonální chování

Opozičnost může být operacionalizována jako vlastnost osobnosti projevující se konkrétním interpersonálním chováním. Tato operacionalizace vychází z reálných projevů opozice, které se vyskytují v běžných životních situacích u normální populace jedinců. V tomto smyslu jsme o opozičnosti pojednali v kapitole 1.2.

Ingram (1954) opozičnost operacionalizoval jako agresivitu, jejíž manifestace může být sociálně přijatelná (asertivita, iniciativnost, vzdor), nebo nepřijatelná (hostilita). Následně ověřoval validitu interpretací mezíplach ve dvou experimentálních situacích, v nichž u probandů (univerzitních studentů) s nízkým/vysokým počtem mezíplach pozoroval výskyt předem definovaného chování. První situace spočívala v řešení hlavolamu a měla u probandů vyvolat „kognitivní frustraci“ spouštějící agresivitu. Druhá byla založena na vyvolání „interpersonální frustrace“ při interview, v jehož rámci výzkumník zpochybnil kvality probanda. Pomineme-li etickou problematičnost experimentu, tak studie přináší zajímavé výsledky. Vyplývá z nich, že při „kognitivní frustraci“ nebyl mezi skupinami s nízkým a vysokým počtem interpretací mezíplach rozdíl. Při „interpersonální frustraci“ byli probandi s vysokým počtem **S** interpretací statisticky významně agresivnější ve výše uvedeném smyslu (tzn. více se prosazující, iniciativní a nepřátelští).

Bandura (1954a) ověřoval validitu interpretací mezíplach u středoškolských studentů prostřednictvím ratingu chování, který vyplnili jejich učitelé. Pro účely ratingu operacionalizoval opozičnost jako konkrétního projevy chování. Vycházel při tom z původní Rorschachovy koncepce (viz kapitola 3.1.2.1) a popsal chování, které je příznačné pro negativismus a asertivitu³⁵ a pocity nedostatečnosti a nedostatek sebedůvěry.³⁶ Výsledky studie ukázaly statisticky významnou souvislost mezi počtem interpretací mezíplach a

³⁵ Odpovídající opozičnosti u Extratenzivního typu (Rorschach, 1972).

³⁶ Odpovídající opozičnosti u Introverzivního typu (Rorschach, 1972).

ratingem negativismu ($r = 0,34$, $p < 0,01$). U ostatních projevů opozičnosti nebyla zjištěna významná korelace.

Uvedené studie podporují validitu interpretací meziploch v ROR. Počet meziploch může indikovat úzce vymezené interpersonální projevy osobnosti jako je asertivita, iniciativnost, vzdor, nepřátelskost či negativismus, které můžeme chápat jako osobnostní opozičnost.

Shrneme-li výsledky výše uvedených studií, můžeme říci, že existuje evidence o validitě interpretací meziploch u normální populace, zejména ve smyslu obecné zarputilosti při řešení kognitivních problémů (Fox & Blatt, 1969; Fonda, 1951; Last, 2002) a opozičních interpersonálních projevů osobnosti (Ingram, 1954; Bandura 1954a).

Korelace s validizačním kritériem se u většiny výše uvedených studií pohybuje na úrovni $r = 0,30$, což odpovídá průměrné validitě ROR proměnných dle metaanalýzy Mihury et al. (2013).

SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

V teoretické části práce jsme se zabývali fenoménem opozičnosti na úrovni percepce a osobnosti jedince. Naším cílem bylo nabídnout čtenáři teoretické zdůvodnění diagnostického významu interpretací meziploch v ROR.

Opozičnost na úrovni percepce jsme charakterizovali jako určitou flexibilitu a nezávislost v percepční organizaci, která je ovlivněna zejména subjektivními faktory, přičemž může souviset s individuálním kognitivním stylem osobnosti.

Opozičnost v rámci osobnosti jsme vymezili jako specifickou osobnostní vlastnost, v jejíchž projevech lze rozlišit negativní (tvrdohlavost, negativismus, kritičnost) i pozitivní aspekty (autonomie, nezávislost, autenticita). Poukázali jsme rovněž na vývojově specifickou opozičnost, jejíž projevy můžeme pozorovat v batolecím a adolescentním věku.

Propojení percepčního i osobnostního aspektu fenoménu opozičnosti nalzáme v ROR v podobě interpretací meziploch. Meziplochám je připisována celá řada diagnostických významů, které tvoří kontinuum zahrnující maladaptivní agresivitu, adaptivní projevy nezávislosti i kreativitu a originalitu myšlení. Validizační studie přinášejí evidenci o validitě interpretací meziploch u normální populace, zejména ve smyslu obecné zarputilosti při řešení kognitivních problémů a opozičních interpersonálních projevů osobnosti.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. Předmět výzkumu

Náš výzkum byl zaměřen na explorační souvislosti mezi výskytem interpretací mezíplach v ROR a negativními i pozitivními opozičními projevy osobnosti, s nimiž jsou tyto interpretace spojovány (Rorschach, 1972; Bohm, 1972; Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011, viz kapitola 3.1.2).

Důvodem k realizaci vlastního výzkumu byla potřeba ověřit výsledky starších studií, které doložily validitu interpretací mezíplach u normální populace. Chtěli jsme přinést nové důkazy, které by buď podpořily, nebo problematizovaly zjištění plynoucí z nedávno provedené metaanalýzy, podle níž patří interpretace mezíplach k nejméně validním proměnným v ROR (Mihura et al., 2013).

Zároveň jsme chtěli ověřit, jestli výskyt mezíplach v protokolech adolescentních studentů skutečně může indikovat vývojově specifickou opozičnost, jak tvrdí Bohm (1972).

5. Cíl výzkumu a výzkumná strategie

Cílem výzkumu bylo:

- 1) ověřit validitu interpretací zahrnujících mezíplochy na souboru adolescentních studentů.
- 2) porovnat výskyt interpretací mezíplach u adolescentních studentů s normativními údaji pro dospělé populaci.

Výzkumný záměr si vyžádal kvantitativní výzkumnou strategii.

6. Výzkumné hypotézy

Stanovili jsme si následující hypotézy:

H1: Počet interpretací meziploch bude indikovat negativní opozičnost (čím více S interpretací, tím větší bude negativní opozičnost)

H2: Počet interpretací meziploch bude indikovat pozitivní opozičnost (čím více S interpretací, tím větší bude pozitivní opozičnost)

H3: U adolescentních studentů bude více interpretací meziploch než u dospělé populace

7. Metodika

Design výzkumu byl inspirován studií Bandury (1954a), který rovněž ověřoval validitu interpretací meziploch u souboru adolescentních studentů. Jako validizační kritérium pro tento účel použil ratingy opozičnosti, které vyplnili učitelé studentů.

Hodnocení opozičnosti studentů, které je realizováno učiteli, má řadu výhod. Učitel většinou bývá v každodenním kontaktu se studenty, poznává je v různých situacích v rámci vyučování i mimoškolních aktivit (např. školní výlety) a má možnost porovnávat charakteristiky jednotlivých studentů mezi sebou. Platí také, že na rozdíl od manažera, který si svůj tým většinou sestavuje, učitel si studenty do své třídy nevybírání. Je tak pravděpodobné, že ve třídě budou zastoupeni studenti více i méně opoziční.

Rating opozičnosti získaný od učitelů je tedy považujeme za velmi dobrý způsob, jak reálné projevy opozičnosti zachytit.

7.1 Výzkumný soubor

Za účelem získání výzkumného souboru bylo osloveno celkem 5 pražských gymnázií. Potenciální účastníci byli motivováni nabídkou zpětné vazby z osobnostní diagnostiky a realizací přednášky na téma poznávání osobnosti.

Po zvážení časových nároků nakonec se zapojením do výzkumu souhlasila pouze jedna třídní učitelka, jejíž třída se stala naším výzkumným souborem.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 22 studentů gymnázia z 6. ročníku (sexta). Dva studenti byli ze souboru vyřazeni.³⁷ Výběrový soubor tedy nakonec sestával z celkem 20 studentů.

³⁷ V prvním případě kvůli možnosti zkresleného hodnocení opozičnosti ze strany učitele, ve druhém kvůli nestandardnímu průběhu vyšetření ROR.

Soubor byl homogenní z hlediska věku - průměrný věk byl 17 let (směrodatná odchylka = 0,56). Soubor byl značně nevyvážený z hlediska pohlaví probandů – bylo v něm 6 mužů (30 %) a 14 žen (70 %) (Tab. 2).

Jelikož většina studentů nebyla plnoletá, byly od rodičů získány souhlasy s účastí na výzkumu a zpracováním dat.

Tabulka 2. Výzkumný soubor – četnosti.

	četnost	relativní četnost (%)
muži	6	30
ženy	14	70
celkem	20	100

Do výzkumu byli zapojeni dva učitelé, kteří posuzovali opozičnost studentů. Jednalo se o třídní učitelku (žena) a pak učitele (muž), který ve třídě učil vybrané předměty. Oba učitelé se s většinou žáků znali více než dva roky, přičemž třídní učitelka byla se třídou v každodenním kontaktu. Podle našeho názoru byli oba učitelé se studenty seznámeni dostatečně na to, aby dokázali ohodnotit opoziční projevy relativně spolehlivě a přesně.

7.2 Operacionalizace opozičnosti a tvorba validizačního kritéria

Opozičnost jsme si vymezili jako interpersonální vlastnost osobnosti u normálních jedinců, která se projevuje určitým chováním. V operacionalizaci jsme chtěli zohlednit negativní i pozitivní aspekt opozičního chování, který podporují současné interpretační systémy ROR (viz kapitola 3).

Opozičnost jsme operacionalizovali na základě rozhovorů se dvěma učiteli studentů. V rámci rozhovoru jsme učitelům představili koncept „negativní“ a „pozitivní“ opozičnosti a ptali jsme se, jak se u studentů tyto aspekty opozičnosti projevují. Společnou diskuzí jsme dospěli k popisu, který byl pro učitele srozumitelný a zároveň odrážel interpersonální projevy osobnosti, které jsme chtěli zachytit.

Projevy negativní opozičnosti byly popsány jako: *hádá se, je tvrdohlavý/á, neuzná svou chybu, je negativistický/á, často kritizuje.*

Projevy pozitivní opozičnosti byly popsány jako: *je sebejistý/á, nezávislý/á na názoru druhých, má svůj - často kreativní - pohled na věc.*

Výstupem byla krátká ratingová škála negativní a pozitivní opozičnosti (viz přílohy), která byla naším validizačním kritériem. V ratingu učitelé na čtyřstupňové Likertově škále posuzovali, do jaké míry se u studenta vyskytují projevy negativní a pozitivní opozičnosti (0 - vůbec se nevyskytují, 1 - spíše se nevyskytují, 2 - spíše se vyskytují, 3 - vyskytují se velmi často).

7.3 Operacionalizace hypotéz

Hypotézy jsme operacionalizovali následovně:

- H10: Mezi počtem interpretací meziploch a ratingem negativní opozičnosti není statisticky signifikantní vztah.
- H1A: Mezi počtem interpretací meziploch a ratingem negativní opozičnosti je statisticky signifikantní vztah.
- H20: Mezi počtem interpretací meziploch a ratingem pozitivní opozičnosti není statisticky signifikantní vztah.
- H2A: Mezi počtem interpretací meziploch a ratingem pozitivní opozičnosti je statisticky signifikantní vztah.
- H30: Mezi střední hodnotou počtu interpretací meziploch v souboru adolescentních studentů a střední hodnotou u dospělé populace není statisticky signifikantní rozdíl.
- H3A: Mezi střední hodnotou počtu interpretací meziploch v souboru adolescentních studentů a střední hodnotou u dospělé populace je statisticky signifikantní rozdíl.

7.4 Metody sběru dat

Ve výzkumu byly použity následující metody sběru dat:

1) NEO-PI-R (Hřebíčková, 2004)

Osobnostní inventář vychází z Pětifaktorového modelu osobnosti („Big Five“). Posuzuje vlastnosti osobnosti v pěti základních dimenzích (*neuroticismus, extraverte, otevřenost vůči zkušenosti, vstřícnost a svědomitost*) a celkem 30 subškálách. Inventář

obsahuje 240 položek, na které respondent odpovídá na pětistupňové Likertově škále. Umožňuje skupinovou administraci, jeho zpracování trvá přibližně 45 minut. NEO-PI-R má uspokojivou reliabilitu i validitu, byl standardizován na české populaci a má dílčí normy pro adolescentní populaci (14-21 let).

Inventář byl ve výzkumu použit zejména pro účely zpětné vazby, která byla studentům slíbena. Dotazník spolu s ROR umožnil poskytnout studentům podrobnější a srozumitelnější zpětnou vazbu týkající se jejich osobnostních vlastností.

2) ROR (Rorschach, 2001)

Viz kapitola 2.

3) Rating negativních a pozitivních opozičních projevů osobnosti

7.5 Průběh výzkumu

Při prvním setkání s celou třídou byla studentům nabídnuta účast na „výzkumu, který se týká osobnostních vlastností adolescentů“. O konkrétním zaměření na projevy osobnostní opozičnosti studenti nebyli informováni. Jako odměna za účast na výzkumu byla studentům nabídnuta zpětná vazba vycházející z použité osobnostní psychodiagnostiky.

V rámci prvního společného setkání byl skupinově administrován osobnostní inventář NEO-PI-R. Administrace trvala celkem 40 minut.

Následně probíhaly individuální administrace ROR. Sejmutí 22 protokolů bylo realizováno v rámci jednoho kalendářního měsíce. Na vyšetření ROR se studenti samostatně přihlašovali. Přihlašování probíhalo přes sdílený google dokument.

V poslední fázi sběru dat byl získán rating opozičních projevů. Ten vyplnili oba učitelé samostatně. Autor studie byl vždy přítomen a facilitoval proces vyplňování.

Po dokončení výzkumu byla studentům, kteří měli zájem, poskytnuta zpětná vazba. Ve třídě byla také realizována přednáška na téma poznávání osobnosti, jak bylo slíbeno.

7.6 Administrace, signování a vyhodnocení ROR

ROR byla administrována, signována a vyhodnocena dle CS (Exner, 2003; Exner, 2009; Polák, & Obuch, 2011) autorem práce. Autor při užití ROR vycházel zejména z poznatků a zkušeností, které získal v rámci dvousemestrálního kurzu Úvod do Rorschachovy metody (FF UK, lektor J. Šípek).

Administrace ROR probíhala na půdě gymnázia v hodinách, kdy byli studenti uvolněni z výuky. Individuální administrace testu zahrnující krátké představení metody a účelu výzkumu, asociační fázi a fázi inquiry trvala zhruba 45 minut.

Signování vybraných protokolů bylo konzultováno s vedoucím práce, aby tak bylo dosaženo lepší kvality a přesnosti testování. Vyhodnocení ROR protokolů rovněž proběhlo před získáním ratingu opozičnosti – chtěli jsme tak zamezit nežádoucímu zkreslení při signování interpretací meziploch.

Ke zpracování a vyhodnocení výsledků ROR byl použit software ROR studio (Lečbych, 2008).

8. Výsledky

Data byla zpracována s využitím programu Excel a SPSS.

8.1 Reliabilita ratingu opozičnosti

Než jsme mohli přistoupit k ověření validity interpretací meziploch, bylo nutné posoudit reliabilitu validizačního kritéria, tedy ratingu opozičnosti.

Pro zjištění reliability hodnotitelů jsme se rozhodli použít metodu intraclass korelace (ICK). Tato metoda se pro měření shody hodnotitelů používá nejčastěji (Boschek, 2015).

U ratingů negativní opozičnosti byla zjištěna pozitivní korelace, $ICK(20) = 0,700$, 95% interval spolehlivosti $< 0,383; 0,869 >$ (Tab. 3). Tato hodnota vyjadřuje reliabilitu v situaci, kdy bychom měli pouze jednoho hodnotitele, interval spolehlivosti je proto poměrně široký.

V případě dvou hodnotitelů se pozitivní korelace zvýšila, $ICK(20) = 0,824$, 95% interval spolehlivosti $< 0,554; 0,930 >$ (Tab. 3). To je uspokojivá hodnota, která ukazuje, že

rating byl ve smyslu shody posuzovatelů dostatečně reliabilní.³⁸ Znamená to, že učitelé se v posuzování negativní opozičnosti u studentů v dostatečné míře shodovali.

Tabulka 3. Reliabilita hodnotitelů: intraclass korelace ratingů negativní opozičnosti.

	intraclass korelace	95% interval spolehlivosti	
		dolní mez	horní mez
samostatná měření	0,700	0,383	0,869
průměrná měření	0,824	0,554	0,930

U ratingu pozitivní opozičnosti byla zjištěna pozitivní korelace, $ICK(20) = 0,743$, 95% interval spolehlivosti $< 0,457; 0,890 >$ (Tab. 4). Tato hodnota vyjadřuje reliabilitu v situaci, kdy bychom měli pouze jednoho hodnotitele.

V případě dvou hodnotitelů se pozitivní korelace zvýšila, $ICK(20) = 0,853$, 95% interval spolehlivosti $< 0,628; 0,942 >$ (Tab. 4). To je uspokojivá hodnota, která ukazuje, že rating byl ve smyslu shody posuzovatelů dostatečně reliabilní. Znamená to, že učitelé se i v posuzování pozitivní opozičnosti u studentů relativně shodovali.

Tabulka 4. Reliabilita hodnotitelů: intraclass korelace ratingů pozitivní opozičnosti.

	intraclass korelace	95% interval spolehlivosti	
		dolní mez	horní mez
samostatná měření	0,743	0,457	0,890
průměrná měření	0,853	0,628	0,942

³⁸ Pro srovnání dodejme, že průměrná reliabilita hodnotitelů u standardizované metody pro rating adaptivního chování VABS se pohybuje na úrovni 0,5 (Sparrow, Cichetti, & Balla, 2005).

8.2 Validita interpretací meziploch

8.2.1 Kvantitativní analýzy

Pro ověření validity meziploch jsme v prvním kroku využili neparametrickou Spearmanovu korelaci (r_s). Tato metoda je vhodná pro posuzování statistické závislosti u ordinálních proměnných a u výběrových souborů menšího rozsahu.

Vypočetli jsme korelace mezi počtem **S** interpretací a individuálními ratingy učitelky a učitele a průměrnými ratingy obou učitelů.

Z výsledků, které jsou prezentovány v tabulce (Tab. 5), vyplývá, že mezi počtem **S** interpretací a individuálními a průměrnými ratingy negativní a pozitivní opozičnosti nebyla zjištěna signifikantní závislost ($p > 0,05$). Jen v jednom případě, u ratingu negativní opozičnosti, byla korelace s kritériem na hranici statistické významnosti ($p = 0,065$).

Tabulka 5. Spearmanova korelace ratingů opozičnosti s počtem *S* interpretací v ROR.

Rating		počet <i>S</i> interpretací
negativní opozičnost_učitelka	r_s	0,42
	p-hodnota	0,065
negativní opozičnost_učitel	r_s	0,09
	p-hodnota	0,717
negativní opozičnost _průměr	r_s	0,29
	p-hodnota	0,221
pozitivní opozičnost_učitelka	r_s	0,17
	p-hodnota	0,463
pozitivní opozičnost _učitel	r_s	0,17
	p-hodnota	0,484
pozitivní opozičnost _průměr	r_s	0,15
	p-hodnota	0,516

Ačkoli hodnota korelací mezi počtem **S** interpretací a ratingy opozičnosti nebyla statisticky významná, šlo vždy o pozitivní korelace, $r_s(20) > 0$. Proměnné tedy korelovaly v námi očekávaném směru.

Počet **S** interpretací koreloval více s negativní opozičností než s pozitivní opozičností. Síla statistické závislosti byla většinou malá, $r_s(20) \in < 0,15; 0,29 >$, pouze u jednoho ratingu negativní opozičnosti byla síla závislosti střední, $r_s(20) = 0,42$.³⁹

Mezi ratingy negativní a pozitivní opozičnosti byla zjištěna silná, statisticky významná závislost, $r_s(20) \in < 0,50; 0,54 >$, $p < 0,05$. Negativní opozičnost se tak u studentů často vyskytovala zároveň s pozitivní opozičností.

Posouzení validity jsme v druhém kroku doplnili logistickou regresní analýzou. Tato metoda umožňuje určit schopnost nezávisle proměnné (v našem případě počet **S** interpretací v ROR) predikovat závisle proměnnou (v našem případě průměrný rating opozičnosti) a zvážit i přispění dalších nezávisle proměnných k predikci závisle proměnné (Hendl, 2009). Pro provedení logistické regrese bylo třeba dichotomizovat závisle proměnnou.

Z analýzy vyplynulo, že celkový počet **S** interpretací nebyl signifikantním prediktorem ratingu negativní opozičnosti, Nagelkerke $R^2 = 0,064$; $p = 0,320$. Schopnost predikce se zlepšila po přidání dalších nezávislých proměnných (pohlaví; celkový počet interpretací v ROR). Ani v tomto případě však nebyl model pro predikci závisle proměnné signifikantní, Nagelkerke $R^2 = 0,222$; $p = 0,303$.

Tabulka 6. Logistická regresní analýza: počet S interpretací jako prediktor negativní opozičnosti.

Nagelkerke R^2	p-hodnota
0,064	0,320

	B	p-hodnota	očekávané (B)
počet S interpretací	0,184	0,336	1,202

Jak je zřejmé z tabulky (Tab. 7), celkový počet **S** interpretací správně predikoval 60 % případů, což je jen nepatrně vyšší pravděpodobnost, než je hranice náhody (50 %). Pro spolehlivou predikci negativní opozičnosti je tedy počet **S** interpretací sám o sobě nedostačující.

Počet **S** interpretací lépe predikoval negativní případy (tj. nízký výskyt projevů negativní opozičnosti) než pozitivní (tj. častý výskyt projevů negativní opozičnosti).

³⁹ Vycházíme z J. Cohena (1988, podle Pallant, 2010)., který rozlišuje malou ($r \in < 0,10; 0,29 >$), střední ($r \in < 0,30; 0,49 >$) a velkou ($r \in < 0,50; 1,00 >$) sílu korelace.

Tabulka 7. Procento správně predikovaných případů u negativní opozičnosti.

predikované na základě počtu S interpretací		Pozorované		
		negativní opozičnost		procento správně predikovaných
		0	1	
negativní opozičnost	0	6	3	66,7
	1	5	6	54,5
celkem procent				60,0

Celkový počet S interpretací nebyl signifikantním prediktorem ani u ratingu pozitivní opozičnosti, Nagelkerke $R^2 = 0,026$; $p = 0,529$. Schopnost predikce se zlepšila po přidání dalších nezávislých proměnných (pohlaví; celkový počet interpretací v ROR). Ani v tomto případě však nebyl model pro predikci závisle proměnné signifikantní, Nagelkerke $R^2 = 0,140$; $p = 0,530$.

Tabulka 8. Logistická regresní analýza: počet S interpretací jako prediktor pozitivní opozičnosti.

Nagelkerke R	p-hodnota
0,026	0,529

	B	p-hodnota	očekávané (B)
počet S interpretací	0,114	0,535	1,121

Jak je zřejmé z tabulky (Tab. 9), celkový počet S interpretací správně predikoval také pouze 60 % případů, což je jen nepatrně vyšší pravděpodobnost, než je hranice náhody (50 %). Pro spolehlivou predikci pozitivní opozičnosti je tedy počet S sám o sobě nedostačující.

Tabulka 9. Procento správně predikovaných případů u pozitivní opozičnosti.

predikované na základě počtu S interpretací		Pozorované		
		pozitivní opozičnost		procento správně predikovaných
		0	1	
pozitivní opozičnost	0	6	3	66,7
	1	5	6	54,5
celkem procent				60,0

Počet **S** interpretací lépe predikoval negativní případy (tj. nízký výskyt projevů pozitivní opozičnosti) než pozitivní (tj. častý výskyt projevů pozitivní opozičnosti).

Z výše uvedených výsledků statistických analýz vyplývá, že pro zamítnutí hypotéz H10 a H20 se nám nepodařilo nalézt dostatek důkazů. Přijímáme proto nulové hypotézy o nepřítomnosti vztahu mezi počtem **S** interpretací a negativní/pozitivní opozičností.

8.2.2 Zkušenost ze zpětných vazeb a spolupráce se studenty

Kvantitativní posouzení validity interpretací meziploch jsme se rozhodli doplnit krátkým popisem zkušenosti ze zpětných vazeb a spolupráce s vybranými studenty.

V rámci zpětných vazeb jsme se několika studentů s větším počtem **S** interpretací ($S > 3$) ptali, jak se opozičnost projevuje v jejich individuálním případě. Autor práce vždy nejdříve představil, co všechno může zvýšený počet meziploch naznačovat, a student následně reflektoval, zda se v některé charakteristice poznává.

Studentka A. (17 let, počet $S = 4$) uvedla, že se u ní při řešení běžných problémů projevuje určitá zarputilost a neochota ke změně vlastního postupu. Návrhy alternativních řešení, které jí nabízí okolí, dle svých slov často ignoruje.

Student B. (17 let, počet $S = 6$) mluvil o své nezávislosti na okolí a určité nonkonformitě ve vztahu ke svým vrstevníkům. Ta se podle něho projevuje třeba tím, že odmítá „zlozvyky“ (např. kouření), které jsou pro jeho vrstevníky typické.

Studentka C. (17 let, počet $S = 9$) měla z celého souboru nejvyšší počet interpretací meziploch. Zpětná vazba v případě této studentky sice neproběhla, při spolupráci s ní jsme se však opakovaně setkali s chováním, které bychom mohli jako opozičnost interpretovat. V první části výzkumu studentka C. nestihla vyplnit dotazník NEO-PI-R (dotazník dostala na vyplnění domů); na vyšetření ROR se přihlásila, ale nedorazila (ROR byl získán až v dalším termínu); když byla požádána o předání vyplněného dotazníku třídní učitelce, neučinila tak. Chování studentky C. bychom mohli vnímat jako určitou vzdorovitost či neochotu ke spolupráci. Interpretací se samozřejmě nabízí celá řada – stejně jako o vzdor mohlo jít o neuspořádanost, či chaotičnost. V každém případě však šlo o výraznou tendenci, která podle našeho názoru komplikovala život nejen lidem ve studentčině okolí, ale i jí samé.

8.3 Porovnání výskytu S interpretací s normativními údaji

Pro potřeby statistického porovnání středních hodnot jsme využili normativní údaje CS pro dospělou populaci (Exner, 2003). Tyto normy vycházejí z poměrně rozsáhlého souboru ($n = 600$) americké, normální (tj. neklinické) populace.

K porovnání středních hodnot jsme se rozhodli přistoupit i přes zjevná omezení – tedy především nedostupnost aktuálních norem pro českou populaci a malý, nereprezentativní výběrový soubor z populace adolescentů.

Medián výskytu interpretací meziplach je dle norem CS u dospělé populace roven 1. V našem výběrovém souboru ($n = 20$) byl medián počtu S interpretací roven 4.

Pro porovnání mediánu počtu S interpretací v našem výběrovém souboru ($n = 20$) se střední hodnotou udávanou u dospělé populace jsme použili neparametrickou metodu - Wilcoxonův jednovýběrový test.

Tabulka 10. Střední hodnoty počtu S interpretací a Wilcoxonův jednovýběrový test pro porovnání středních hodnot.

	medián	modus	průměr
počet S interpretací ($n = 21$)	4	4	3,45
počet S interpretací norma ($n = 600$)	1	1	1,57

Z	-3.294
p-hodnota	0.001

Wilcoxonův jednovýběrový test prokázal signifikantní rozdíl střední hodnoty počtu S interpretací u výběrového souboru, $Z = -3,294$, $p = 0,001$ (Tab. 10). Ve výběrovém souboru adolescentních studentů byl medián počtu S interpretací statisticky významně vyšší než u dospělé populace.

Na základě výsledků přijímáme alternativní hypotézu H3A o statisticky signifikantním rozdílu střední hodnoty.

9. Diskuze

V následujícím textu budeme diskutovat výsledky našeho výzkum, jeho potenciální omezení a také podněty pro další výzkumné práce.

Interpretace meziploch jsou v rorschachovské tradici považovány za více či méně samostatný indikátor opozičnosti (Rorschach, 1972; Bohm, 1972; Exner, 2003; Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011). Diagnostický význam meziploch je obvykle zdůvodňován tím, že ve své podstatě tyto interpretace představují jistou formu opozice na úrovni percepce i projevů osobnosti (viz teoretická část práce).

Validita meziploch byla v minulosti potvrzena řadou výzkumů (např. Fonda, 1951; Bandura, 1954a; Last, 2002 aj.). Podle metaanalýzy validizačních studií z poslední doby však interpretace meziploch patřily k nejméně validním ukazatelům v ROR (Mihura et al., 2013).

V našem výzkumu jsme se primárně soustředili na ověření tradovaného významu interpretací meziploch. Zjišťovali jsme, zda tyto interpretace mohou souviset s projevy osobnostní opozičnosti u adolescentních studentů.

Opozičnost jsme si vymezili jako vlastnost osobnosti, jejíž interpersonální projevy lze subjektivně vnímat jako negativní (tvrdohlavost, kritičnost, negativismus) i pozitivní (sebejistota, nezávislost na názoru druhých, kreativní přístup). Podle hodnocení učitelů spolu „negativní“ a „pozitivní“ opozičnost úzce souvisela. Učitelé často vnímali určité studenty zároveň jako negativně i pozitivně opoziční. Domníváme se proto, že negativní a pozitivní opozičnosti od sebe nelze jednoduše oddělit, neboť zřejmě tvoří součást jednoho kontinua projevů opozičnosti u normální populace. Bylo nicméně zjištěno, že počet S interpretací koreloval více s negativní než s pozitivní opozičností. To naznačuje, že počet meziploch byl více spojen s projevy, které subjektivně hodnotíme jako negativní.

Na základě našich analýz byly mezi počtem interpretací meziploch a ratingem opozičnosti ve většině případů zjištěny slabé, statisticky nevýznamné korelace. Nepodařilo se nám tedy prokázat uspokojivou validitu interpretací meziploch jako ukazatele osobnostní opozičnosti. Naše výsledky nepodporují závěry podobné studie, která uvádí významnou spojitost mezi počtem meziploch a opozičním chováním u adolescentních studentů (Bandura, 1954a).

Počet interpretací meziploch navíc nebyl statisticky významným prediktorem opozičnosti. Posoudit vnější projevy opozičnosti pouze na základě počtu **S** interpretací tak nebylo s dostatečnou přesností možné.

Vyšlo najevo, že počet meziploch v protokolu ROR relativně lépe rozpoznal studenty, kteří nebyli učiteli vnímáni jako opoziční, než studenty, kteří byli hodnoceni jako výrazně opoziční. To znamená, že z absence či podprůměrného počtu interpretací meziploch bylo možné vyvodit relativně spolehlivější hypotézu o „ne-opozičnosti“ jedince, než kdybychom z nadprůměrného počtu usuzovali na opozičnost.

Překvapilo nás, že výrazná tendence interpretovat meziplochy (počet **S** > 3), která podle CS (Exner, 2003) naznačuje negativistický postoj a zlost vůči okolí, nebyla učiteli v téměř polovině případů vnímána jako negativní opozičnost. Vyšší výskyt meziploch tak nutně neznamena problématického studenta, který by byl nadměru kritický, hádavý a negativistický. Vysvětlení můžeme nalézt nejméně čtyři.

Opozičnost jako vlastnost osobnosti je do značné míry situačně specifická (Hoffenaar & Hoeksma, 2002). Domníváme se, že situační kontext může sehrávat zásadní roli a určovat, zda se obecná tendence k opozici projeví. Nadprůměrný počet interpretací meziploch může být spojen s manifestací opozičnosti mimo školní prostředí, ve vztahu k jiným osobám, než je učitel.

Je známo, že ROR je citlivá zejména k odhalení implicitních stránek osobnosti, které mohou, ale také nemusejí mít vnější projevy (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011; Teglassi, 2013). V případě vysokého počtu **S** interpretací a hypotetické opozičnosti může jít o niterný negativismus a hněv, který není spojen s vnějšími projevy.

Zvýšený počet interpretací meziploch může mít také individuálně specifický význam. V rámci našeho výzkumu to naznačila především zkušenost ze zpětných vazeb. Například u jednoho studenta měla opozičnost podobu nonkonformity ve vztahu k vrstevníkům a projevovala se odmítáním typických zlovyků, jako je kouření atd. Je proto vždy na místě hledat další indikátory v rámci ROR, nebo jiných diagnostických metod, které by individuální projevy opoziční tendence specifikovaly.

Konečně čtvrtým vysvětlením by mohla být nedostatečná validita interpretací meziploch. Pro validitu interpretací meziploch jsme v rámci našeho výzkumu nenašli dostatek důkazů. I přesto ale výsledky naší studie nebyly zcela negativní.

V kvantitativních analýzách odpovídaly zjištěné hodnoty korelací s validizačním kritériem očekávanému směru a v několika případech i velikosti, které udávají zahraniční

výzkumy (Fonda, 1951; Bandura, 1954a; Last, 2002). V jednom případě byla korelace s kritériem dokonce na hranici statistické významnosti.

Zkušenost ze zpětných vazeb také poodhalila, že vyšší počet interpretací meziploch může být spojen s individuálně specifickou opozičností, která ratingem nebyla zachycena. Ukázalo se například, že student nemusí opozičnost projevovat v rámci interakcí s učitelem, ale reflektuje ji u sebe ve vztahu ke svým vrstevníkům, či v jiných, zvláštních situacích.

V kvantitativních i kvalitativních datech jsme tedy pozorovali určité náznaky potenciální validity, které dle našeho názoru problematizují jednoznačný závěr o nevalidním významu meziploch.

Budoucí výzkumné práce by se mohly zaměřit na ověřování validity meziploch v různých situačních kontextech (např. ve skupině vrstevníků). Inspirativní práci v tomto směru podnikli nizozemští badatelé (Hoffenaar & Hoeksma, 2002), kteří vytvořili dotazník opozičnosti postihující hned tři situační kontexty – interakci s učitelskou autoritou, rodiči a vrstevníky. Použití ratingu opozičnosti, který by zahrnoval více situačních kontextů, by podle našeho názoru zpřesnilo posuzování opozičnosti daného jedince a potažmo i validizaci **S** interpretací.

Sekundárním cílem našeho výzkumu bylo ověřit, zda by počet interpretací meziploch u adolescentních studentů mohl poukazovat na jakousi vývojovou opozičnost, která je pro adolescentní věk typická. Opoziční projevy v adolescenci by mohly souviset s hlavním vývojovým úkolem tohoto stádia, jímž je získávání nezávislosti a utváření vlastní identity (viz kapitola 1.2.4).

Vyšlo najevo, že ve výběrovém souboru adolescentů byl výskyt **S** interpretací statisticky významně vyšší než u dospělé populace. Výsledky tedy naznačují, že u adolescentů by meziplochy skutečně mohly indikovat opozičnost související s vývojem osobnosti, jak tvrdí Bohm (1972). Vývojová opozičnost má však zřejmě specifický charakter a nemusí se projevovat ve vztahu k učitelům. Usilování o nezávislost a s ním spojené opoziční projevy mohou mít řadu podob ať už sociálně přizpůsobeného nebo rizikového chování, jak upozorňuje Sobotková et al. (2014).

Uvědomujeme si, že zobecnitelnost našich výsledků je v tomto případě velmi omezená. A to zejména kvůli problematické validitě interpretací meziploch, malému výběrovému souboru a české populaci neodpovídající americké normě dospělých, s níž jsme výskyt **S** interpretací porovnávali. Přesnější a rozsáhlejší porovnání výskytu meziploch je podnětem pro budoucí výzkumné práce.

I přes uvedené limity ale zůstává faktem, že výskyt interpretací meziploch v našem souboru byl vyšší, než je běžné. Studenti v našem souboru podali nejčastěji 4 S interpretace, což je výrazně nadprůměrná hodnota, ať už ji srovnáváme s původní Rorschachovou (1972), nebo novější CS (Exner, 2003) normou.

Co zvýšená tendence k interpretaci meziploch v ROR naznačuje, může být do značné míry individuálně specifické. Kritičnost, tvrdohlavost, negativismus nebo sebejistota, nezávislost a kreativita zůstávají hypotézami, které získávají pravý smysl až v individuálním kontextu.

V rámci výzkumu jsme došli k řadě dalších poznatků, které se vztahují k fenoménu opozičnosti a možnostem jeho poznávání.

Naše analýzy ukázaly výraznou shodu hodnotitelů při posuzování opozičnosti studentů. Mezi ratingy opozičnosti od dvou učitelů, kteří se výzkumu zúčastnili, byly vysoké a statisticky významné korelace. Na základě těchto výsledků můžeme uvažovat o relativní konzistenci opozičních projevů jedince v podobných situacích. V interakci se dvěma různými učitelskými autoritami se řada studentů může z hlediska opozičnosti projevat podobně. To by podporovalo tvrzení, že opozičnost je obecnou tendencí v interpersonálním vztahování (Hoffenaar & Hoeksma, 2002) a že o ní skutečně můžeme hovořit jako o osobnostní vlastnosti.

Podobné vnímání míry opozičnosti také naznačuje, že více či méně opoziční jedince rozlišujeme relativně shodně. Vnímaná míra opozičnosti v interpersonálním kontaktu s druhými je tedy zřejmě něčím, co se zakládá na podobných parametrech.

Dalším zajímavým zjištěním vztahujícím se ke schopnosti rozpoznat opozičnost u druhých bylo, že počet interpretací meziploch více koreloval s tím, jak projevy negativní opozičnosti hodnotila třídní učitelka, než s hodnocením druhého učitele. To znamená, že hodnocení člověka, který probandy pravděpodobně znal důvěrněji a přesněji, více odpovídalo posouzení opozičnosti z hlediska ROR. Hypotéza, že čím blíže známe druhého člověka, tím více se naše vnímání odpovídá diagnostice ROR, je velmi zajímavá a stála by za samostatnou výzkumnou práci.

Výsledky naší studie mohly být ovlivněny několika faktory, na které bychom chtěli čtenáře upozornit.

Negativní výsledek validizační části studie mohl v první řadě ovlivnit malý rozsah výběrového souboru. Statistická významnost korelace je podstatně ovlivněna velikostí

výběrového souboru (Pallant, 2010). Je možné, že ve větším výběrovém souboru, než byl ten náš, by zjištěné hodnoty korelací statisticky významné.

Výsledek mohl být limitován také podobou validizačního kritéria. Rating opozičnosti nemusel dostatečně přesně zachytit konzistentní opoziční tendence studentů. Hodnocení učitelů mohlo být u některých studentů zkresleno aktuálními, či dlouhodobými vzájemnými konflikty. Mohlo se například stát, že učitel ohodnotil studenta jako velmi opozičního, protože s ním nedávno zažil konfliktní situaci, kdy student nechtěl uznat svou chybu. Mohlo tedy jít o pouhý situační projev opozičnosti, nikoli o konzistentní projevy tvrdohlavosti či negativismu. Zkreslující mohl být také fakt, že rating opozičnosti se vztahoval zejména k projevům, které učitelé znali z každodenní interakce se studenty. Lze si představit, že někteří studenti se v interakci s učitelem neprojevují opozičně, ale ve styku s jinými lidmi ano. Také popis opozičních projevů, který vznikl ve spolupráci s učiteli, mohl vnést do ratingu určité zkreslení. Uvedli jsme, že negativní aspekt opozice byl popsán jako shluk projevů: *hádá se, je tvrdohlavý/á, neuzná svou chybu, je negativistický/á, často kritizuje*. Není však známo, do jaké míry je tento shluk homogenní a v jaké míře se jednotlivé projevy odrazily v hodnocení učitelů. S uvedenými omezeními jsme nicméně počítali a validizační kritérium považujeme i přesto za adekvátní.

Volba vhodného kritéria pro validizaci diagnostických metod je velmi obtížným úkolem, což platí u ROR a dalších projektivních technik dvojnásob.

Ověřit validitu proměnných ROR lze jak extrospektivně (např. přiřazením diagnostické kategorie, ratingu chování či výkonového testy kognitivních schopností), tak introspektivně (např. prostřednictvím sebeposuzovacích dotazníků nebo strukturovaného rozhovoru). ROR obecně vykazuje silnější vazbu k externě hodnoceným, než k introspektivně posuzovaným kritériím (Mihura et al., 2013).

U některých proměnných ROR, které zahrnuje CS, je určení externího kritéria relativně snadné. To platí například u sumárních indexů PTI (tj. index percepce-myšlení, Exner, 2009) či DEPI (tj. index depresivity, Exner, 2009), které jsou zacíleny na rozpoznání schizofrenie a deprese. U jiných proměnných v CS, které jsou určitým způsobem unikátní, složité, nebo obtížně operacionalizovatelné, je nalezení korespondujícího externího kritéria problematické – interpretace meziploch jsou toho důkazem. Stanovení odpovídajícího kritéria komplikuje i fakt, že ROR přináší mnohoznačná data vztahující se k různým rovinám fungování osobnosti, jak upozorňují Říčan & Ženatý (1988).

Za zásadní faktor, který determinoval výsledky naší studie, tak považujeme především povahu fenoménu opozičnosti. Jak jsme zmínili už výše, opozičnost je komplexním a

mnohohrstevnatým jevem, který může mít v rámci individuální psychiky řadu podob. Tento fakt limituje možnost validizace meziploch, protože ony samy mohou zachytit pouze malou část variability projevů opozičnosti.

Bylo by naivní myslet si, že jeden index v ROR zachytí tak složitý fenomén, jakým je opozičnost. Když bychom chtěli nalézt spolehlivější důkazy pro opozičnost jedince v rámci protokolu ROR, museli bychom zvažovat vztah meziploch s dalšími relevantními proměnnými. Tento přístup zdůrazňoval už Hermann Rorschach (1972), dnešní systémy ho dále rozvíjejí zejména v podobě interpretačních klastrů. O „klastru“ proměnných, které by mohly k identifikaci opoziční tendence přispět, můžeme hypoteticky uvažovat. Kromě indexu meziploch bychom v něm očekávali například Typ prožívání (M: Sum C); poměr barvových interpretací vyjadřující míru kontroly emocí (tzv. barevný typ, FC: (CF + C)); agresivní obsahy (AG) aj.

Současné přístupy v práci s ROR, zejména pak systém R-PAS (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011) zdůrazňují, že u nejvíce validních proměnných by měla být zřetelná paralela mezi chováním, které vede k tvorbě interpretace v testu, a chováním mimo testovou situaci, k němuž má daná proměnná odkazovat. Mikrokosmos testové situace by jednoduše měl odkazovat na makrokosmos individuálního fungování jedince v běžném životě. Například proměnné sytící index PTI implikují narušení percepčně-kognitivního procesu, což se v mikrokosmu testu projevuje nereálnými, bizarními či alogickými interpretacemi. Paralela k poruše myšlení při schizofrenii je tedy zřejmá. Výzkumy ukazují, že tyto proměnné skutečně patří k nejvalidnějším ukazatelům v ROR (Mihura et al., 2013).

U interpretací meziploch se paralela mezi chováním v testové situaci a chováním vně testu také nabízí. Proband na úrovni percepce projevuje nezávislost a flexibilitu v percepční organizaci. Chování probanda v testové situaci navíc můžeme chápat jako odmítnutí testové instrukce, která implicitně žádá, aby se soustředil na inkoustové skvrny – jakoby dělal opak toho, oč je žádán.

Už kvůli výrazným projevům v testové situaci a možné paralele k reálnému životu jedince jsou meziplochy zahrnuty i v nejnovějším systému R-PAS (Meyer, Viglione, Mihura, Erard, & Erdberg, 2011). Odhalení jejich vazby k opozičnosti v psychice jedince nicméně zůstává výzvou pro budoucí výzkumné práce.

ZÁVĚR

V naší práci jsme se zabývali fenoménem opozičnosti. Cílem bylo nabídnout čtenáři teoretické i empirické argumenty pro tradovanou spojitost interpretací meziploch v ROR s osobnostní opozičností.

V teoretické části jsme analyzovali projevy opozičnosti na úrovni percepce a osobnosti jedince, tedy oblastí, které se v interpretacích meziploch propojují.

V empirické části jsme na souboru adolescentních studentů ověřovali validitu interpretací meziploch. Zjišťovali jsme také, zda meziplochy mohou v případě adolescentů indikovat vývojově specifickou opozičnost, která je typická pro adolescentní věk.

Pro validitu interpretací meziploch jako ukazatele osobnostní opozičnosti jsme nenalezli dostatek důkazů. V diskuzi jsme upozornili na faktory, které výsledek mohly ovlivnit, a vyjádřili přesvědčení, že význam výrazné tendence interpretovat meziplochy může být do značné míry individuálně specifický. Významně vyšší počet meziploch ve výzkumném souboru v porovnání s dospělou populací má sice omezenou vypovídající hodnotu, hypotézu o vývojové opozičnosti indikované meziplochami nicméně podporuje.

Pro diagnostickou praxi z výsledků plyne dvojí, v závislosti na postoji diagnostika k ROR jako takové. Pro odpůrce ROR budou výsledky důkazem o nedostatečné validitě testu. Pro zastánce ROR mohou být výsledky připomenutím, že výsledky testu je nutno vždy interpretovat v individuálním kontextu psychologie jedince.

POUŽITÁ LITERATURA

- Archer, R.P., & Krishnamurthy, R. (1993). A review of MMPI and Rorschach interrelationships in adults samples. *Journal of Personality Assessment*, 61, 277–293.
- Ball, J., Archer, R. P., & Imhof, E. A. (1994). Time Requirements of Psychological Testing: A Survey of Practitioners. *Journal Of Personality Assessment*, 63(2), 239-249.
- Bandura, A. (1954a). The Rorschach white space response and 'oppositional' behavior. *Journal Of Consulting Psychology*, 18(1), 17-21.
- Bandura, A. (1954b). The Rorschach white space response and perceptual reversal. *Journal Of Experimental Psychology*, 48(2), 113-118.
- Bohm, E. (1972). *Lehrbuch der Rorschach-Psychodiagnostik für Psychologen, Ärzte und Pädagogen*. Bern: Verlag Hans Huber.
- Boschek, P. (2015). *Sdělení v rámci konzultace diplomové práce*. Praha: FF UK.
- Boss, M. (1931). Psychologisch-charakterlogische Untersuchungen bei antisozialen Psychopathen mit Hilfe des Rorschachschen Formdeuteversuches. *Z. ges. Neural. Psychiat.*, 133, 544-575.
- De Houwer, J., Teige-Mocigemba, S., Spruyt, A., & Moors, A. (2009). Implicit measures: A normative analysis and review. *Psychological Bulletin*, 135(3), 347-368.
- De Koninck, J. M., & Crabbe-Decleve, G. (1971). Field dependence and Rorschach white-space figure-ground reversal responses. *Perceptual And Motor Skills*, 33(3, Pt. 2), 1191-1194.
- Del Giudice, M. J. (2010). What Might This Be? Rediscovering the Rorschach as a Tool for Personnel Selection in Organizations. *Journal Of Personality Assessment*, 92(1), 78-89.
- Djurić Jočić, D. (2005). Correlation of the Rorschach method and the NEO PI-R questionnaire. *Rorschachiana*, 27(1), 11-29.
- Drapela, V. (1998). *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.
- Erikson, E. H. (1996). *Osm věků člověka*. Praha: Propsy.
- Exner, J. E. (1994). Rorschach and the study of the individual. *Rorschachiana*, 19(1), 7-23.

- Exner, J. E. (2003). *The Rorschach: A comprehensive System*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Exner, J. E. (2009). *Rorschach – praktická příručka* (A Rorschach Workbook for the Comprehensive System, 5th ed.). Překlad Petržela, M. Praha: Hogrefe.
- Fonda, C. P. (1951). The nature and meaning of the Rorschach white space responses. *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 46(3), 367-377.
- Fox, E., & Blatt, S. J. (1969). An attempt to test assumptions about some indications of negativism on psychological tests. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 33(3), 365-366.
- Gibson, B. S., & Peterson, M. A. (1994). Does orientation-independent object recognition precede orientation-dependent recognition? Evidence from a cuing paradigm. *Journal Of Experimental Psychology: Human Perception And Performance*, 20(2), 299-316.
- Groth-Marnat, G. (2009). *Handbook of Psychological Assessment*. Hoboken,. N.J.: John Wiley & Sons.
- Harsa, P., Žukov, I., & Csémy, L. (2009). Možnosti posuzování agresivity pomocí projektivních testů u psychiatrických pacientů. *Česká A Slovenská Psychiatrie*, 105(1), 20-26.
- Hendl, J. (2009). *Přehled statistických metod*. Praha: Portál.
- Hiller, J. B., & Rosenthal, R. (1999). A Comparative Meta-Analysis of Rorschach and MMPI Validity. *Psychological Assessment*, 11(3), 278.
- Hoffenaar, P. J., & Hoeksma, J. B. (2002). The structure of oppositionality: response dispositions and situational aspects. *Journal Of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 43(3), 375.
- Hřebíčková, M. (2014). *NEO Osobnostní inventář (podle NEO-PI-R P. T. Costy a R. R. Mccraee)*. Praha: Testcentrum.
- Ingram, W. (1954). Prediction of aggression from the Rorschach. *Journal Of Consulting Psychology*, 18(1), 23-28.
- Janda, L.H. (1998). *Psychological Testing: Theory and Applications*. Boston: Allyn and Bacon.

- Johnson, R. E., Tolentino, A. L., Rodopman, O. B., & Cho, E. (2010). We (sometimes) know not how we feel: Predicting job performance with an implicit measure of trait affectivity. *Personnel Psychology*, 63(1), 197-21
- Kebza, V. (2013). *Kognitivní styly*. Přednáška v rámci kurzu Obecná psychologie II. Praha: FF UK, katedra psychologie.
- Kozhevnikov, M. (2014). Cognitive Style In D. Reisberg (Eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Psychology* (s. 842-855). New York: Oxford University Press.
- Kožený, J., Ganický, P. (1976). *ICL – dotazník interpersonální diagnózy*. Bratislava: Psychologické a didaktické testy.
- Krejčířová, D. (2008). Použití Rorschachovy metody u dětí In R. Telerovský, J. Ženatý, J. Čermák (Eds.), *Ročenka České společnosti pro Rorschacha a projektivní metody* (s. 51-114). Praha: IPVZ a Česká společnost pro Rorschacha a projektivní metody.
- Langmeier & Krejčířová (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Lečbych, M. (2007). *ROR – STUDIO*. (software pro vyhodnocení ROR)
- Lečbych, M. (2013). *Rorschachova metoda*. Integrativní přístup k interpretaci. Praha: Grada.
- Lis, A. (2015). Ústní sdělení v rámci konzultace diplomové práce. Praha: FF UK.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Mahlerová, M., Pine, F., Bergmanová, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Praha: Triton.
- Maslow, A. (2014). *O psychologii bytí*. Praha: Portál.
- McClelland, D.C., Koestner, R., & Weinberger, J. (1989). How do self-attributed and implicit motives differ? *Psychological Review*, 96, 690 – 702.
- Meyer, G. J., Viglione, D. J., Mihura, J. L., Erard, R. E., & Erdberg, P. (2011). *Rorschach Performance Assessment System. Administration, Coding, Interpretation and Technical Manual*. Toledo: RPAS.
- Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10 : desátá revize : aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009. 2., aktualiz. vyd. (2008)*. Praha: Bomton Agency.

- Mihura, J. L., Meyer, G. J., Dumitrascu, N., & Bombel, G. (2013). The validity of individual Rorschach variables: Systematic reviews and meta-analyses of the comprehensive system. *Psychological Bulletin*, 139(3), 548-605.
- Mikšík, O. (2007). *Psychologické teorie osobnosti*. Praha: Karolinum.
- Murray, D. C. (1957). An investigation of the Rorschach white space response in an extratensive experience balance as a measure of outwardly directed opposition. *Journal Of Projective Techniques*, 2140-46.
- Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
- Pallant, J. (2010). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS* (4th ed.). Maidenhead: Open University Press/McGraw-Hill.
- Peterson, M.A., Kimchi, R. (2014). Perceptual Organization in Vision In D. Reisberg (Eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Psychology* (pp. 9-31). New York: Oxford University Press.
- Plháková, A. (2008). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- Polák, A., & Obuch, I. (2011). *Komprehensivní systém J.E. Exnera, Jr.* Standardizovaný přístup k vyhodnocování Rorschachovy metody. Praha: Hogrefe.
- Příhoda, V. (1977). *Ontogeneze lidské psychiky I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Rejzek, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- Rorschach, H. (1972). *Psychodiagnostik: Methodik und Ergebnisse eines wahrnehmungsdiagnostischen Experiments (Deutenlassen von Zufallsformen)*. Bern: Huber.
- Rorschach, H. (2001). *Rorschachův test*. Bern: Hans Huber AG pro Testcentrum.
- Rosen, E. (1952). MMPI and Rorschach Correlates of the Rorschach White Space Response. *Journal Of Clinical Psychology*, 8(3), 283-288.
- Rubin, E. (1915). *Synsoplevede Figurer*. (pouze odkaz na původní zdroj)
- Říčan, P. (1973). *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis.
- Říčan, P. (2010). *Psychologie osobnosti*. Obor v pohybu. Praha: Grada Publishing.
- Říčan, P. (2014). *Cesta životem*. Praha: Portál.

- Říčan, P., & Ženatý, J. (1988). *K teorii a praxi projektivních technik*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Říčan, P., Šebek, M., Ženatý, J., & Morávek, S. (1981). *Úvod do Rorschachovy metody*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Sobotková, V.N., Blatný, M., Hrdlička, M., Jelínek, M. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada Publishing.
- Stančák, A. (1982). *Klinická psychodiagnostika*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Sternberg, R.J. (2002). *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál.
- Stuchlíková, I. (2010). Motivace a osobnost In M. Blatný et al., *Psychologie osobnosti*. Hlavní témata, současné přístupy (pp. 137-166). Praha: Grada Publishing.
- Svoboda M., & Urbánek, T. (2007). Aplikace Rorschachovy metody v České republice In I. Čermák, & J. Ženatý (Eds.), *Ročenka České společnosti pro Rorschacha a projektivní metody* (pp. 273-286). Praha: IPVZ a Česká společnost pro Rorschacha a projektivní metody.
- Šípek, J. (2000). *Projektivní metody*. Praha: nakladatelství ISV
- Šípek, J. (2015). Ústní sdělení v rámci konzultace diplomové práce. Praha: FF UK.
- Tardy, V. (1964). *Psychologie osobnosti*. Praha: MÍR.
- Teglasi, H. (2013). The Scientific Status of Projective Tests as Performance Measures of Personality In D.H. Saklofske, C.R. Reynolds, V.L. Schwann (Eds.), *The Oxford Handbook of Child Psychological Assessment* (s. 113-128). New York: Oxford University Press.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie*. Proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál.
- Villemor-Amaral, A.E. (2006). Executive performance on the Rorschach Comprehensive System. *Rorschachiana*, 28(1), 119-133.
- Witkin, H.A., Dyk, R.B., Faterson, H.F., Goodenough, D.R., & Karp, S.A. (1974). *Psychological Differentiation*. Studies of Development. Potomac, Maryland: Lawrence Erlbaum Associates.

Seznam obrázků a tabulek

<i>Obrázek 1. Rubinův pohár (volně dle Rubin, 1915).</i>	16
<i>Obrázek 2. Tabule ROR číslo VII.</i>	17
<i>Obrázek 3. Percepční organizace konvexních a konkávních regionů.</i>	18
<i>Obrázek 4. Typická a atypická orientace známe konfigurace (volně podle Gibson & Peterson, 1994).</i>	20
<i>Obrázek 5. Vliv očekávání při percepční organizaci (S. J. Lachman, podle Plháková, 2008, s. 152).</i>	20
<i>Obrázek 6. Opozičnost a tvrdohlavost v rámci Klagesova dělení volních vlastností (podle Tardy, 1964, s. 184).</i>	25
<i>Obrázek 7. Negativní a pozitivní aspekt opozičnosti.</i>	27
<i>Obrázek 8. Tabule ROR číslo I., meziplochy: „Čtyři duchové“; „Maska s dírami na oči“</i>	37
<i>Tabulka 1. Význam S interpretací dle počtu a sekvence v ROR.</i>	40
<i>Tabulka 2. Výzkumný soubor – četnosti.</i>	49
<i>Tabulka 3. Reliabilita hodnotitelů: intraclass korelace ratingů negativní opozičnosti.</i>	53
<i>Tabulka 4. Reliabilita hodnotitelů: intraclass korelace ratingů pozitivní opozičnosti.</i>	53
<i>Tabulka 5. Spearmanova korelace ratingů opozičnosti s počtem S interpretací v ROR.</i>	54
<i>Tabulka 6. Logistická regresní analýza: počet S interpretací jako prediktor negativní opozičnosti.</i>	55
<i>Tabulka 7. Procento správně predikovaných případů u negativní opozičnosti.</i>	56
<i>Tabulka 8. Logistická regresní analýza: počet S interpretací jako prediktor pozitivní opozičnosti.</i>	56
<i>Tabulka 9. Procento správně predikovaných případů u pozitivní opozičnosti.</i>	56
<i>Tabulka 10. Střední hodnoty počtu S interpretací a Wilcoxonův jednovýběrový test pro porovnání středních hodnot.</i>	58

Přílohy

Rating negativní opozičnosti – záznamový arch pro učitele.

POSOUZENÍ STUDENTŮ Z HLEDISKA NEGATIVNÍ OPOZIČNOSTI																											
Prosím, posuďte u každého studenta ze třídy, do jaké míry se u něho vyskytují projevy negativní opozičnosti (např. hádá se, je tvrdohlavý, neuzná svou chybu, je negativistický, často kritizuje)																											
0 - vůbec se nevyskytují				1 - spíše se nevyskytují				2 - spíše se vyskytují				3 - vyskytují se velmi často															
0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3
0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3
0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3
0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3					0	1	2	3

Rating pozitivní opozičnosti – záznamový arch pro učitele.

POSOUZENÍ STUDENTŮ Z HLEDISKA POZITIVNÍ OPOZIČNOSTI																							
Prosím, pusudťte u každého studenta ze třídy, do jaké míry se u něho vyskytují projevy pozitivní opozičnosti (např. je sebejistý, asertivní, nezávislý na názoru druhých, má svůj - často kreativní - pohled na věc) 0 - vůbec se nevyskytují 1 - spíše se nevyskytují 2 - spíše se vyskytují 3 - vyskytují se velmi často																							
0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3					
0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3					
0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3					
0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3					
0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3						0 1 2 3					